

İdeoloji ve Yönetim Çalışmaları: Bilimsel Yönetim Düşüncesinin Gelişim Sürecine Sosyal Darwinizmin Etkisi

Ideology and Management Studies: The Impact of Social Darwinism on the Development of Scientific Management Thought

Emine ŞENER^a, Özlem BULUT^b,✉

MAKALE BİLGİSİ

<i>Makale Geçmişi</i>	
Başvuru	17 Mayıs 2022
Kabul	9 Aralık 2022
Yayın	28 Aralık 2022
Makale Türü	Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

İdeoloji,
Yönetim Tarihi,
Yönetim Felsefesi,
Bilimsel Yönetim Düşüncesi,
Sosyal Darwinizm.

ARTICLE INFO

<i>Article History</i>	
Received	17 May 2022
Accepted	9 December 2022
Available Online	28 December 2022
Article Type	Research Article

Keywords

Ideology,
Management History,
Management Philosophy,
Scientific Management Thought,
Social Darwinism.

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, literatürde bâkir kalan, yönetim tarihi ve yönetim felsefesinde etkili olan ideolojik yaklaşımları eleştirel bakış açısıyla ortaya çıkarmaktır. İdeolojiler toplum düzenini korumaya hizmet eden düşünce sistemleri ve toplumdaki baskın ya da yönetici grubun çıkarlarının kabaca ifade etme şeklidir. Bununla birlikte ideolojiler, kendi zamanının siyasi ve iktisadi eğilimlerine uygun olması dolayısıyla onları desteklemek ve meşrulaştırmak mecburiyetindedir. Bunu başarabilmesi de mevzu bahis olan eğilimlerle örtüşen telkinleri, ahlaki ilkeleri ve kıymet hükümlerini inşa etmek; insanları bu ilke ve kıymet hükümlerine uygun davranmaya yönlendirmekle olasıdır. Bu doğrultuda, yönetim düşüncesinin bilimsel nitelik kazanmasında önemli katkısı olan bilimsel yönetim yaklaşımının farklı bir perspektiften ele alınarak, yönetim tarihi çalışmalarına katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bilimsel yönetim, içinde bulunduğu çevre koşullarından ve belli durumsallıklardan etkilenip şekillenmiştir. Literatür iz sürme metodu ile taranarak, bilimsel yönetimin içinde doğduğu toplumsal, ekonomik ve düşünsel zemin göz önünde bulundurularak Taylorizm-Darwinizm-Sosyal Darwinizm ilişkisi ve bu ilişkide rol alan yönetim teorisyenlerin etkileşimleri eleştirel bir perspektiften ele alınarak incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda; verimliliği geliştirmek ve üretimi artırmak üzerine inşa edilen bilimsel yönetim düşüncesi göz önüne alındığında; Sosyal Darwinizmin determinist ve mutlak kuralcı yaklaşımının bilimsel yönetimin çerçevesini oluşturmak için uygun zemin hazırladığı ve bilimsel yönetimin gelişiminde etkili olduğu görülmüştür.

ABSTRACT

The study aims to reveal the ideological approaches that are effective in the history of management and management philosophy, which remain untouched in the literature, from a critical point of view. Ideologies are the crude expression of thought systems that serve to protect the social order and the interests of the dominant or ruling group in the society. However, ideologies should follow their time's political and economic tendencies; therefore, they must support and legitimize them. It is possible to achieve this by building the inculcations, moral principles and values that coincide with tendencies mentioned above and directing people to act following these principles and values. The paper aims to contribute to the history of management studies by considering the scientific management approach, a milestone in the management thought, from a different perspective. Scientific management has been influenced and shaped by environmental conditions and certain contingencies. The literature was scanned with the tracking method, and the social, economic and intellectual ground in which scientific management was born was taken into account; the relationship between Taylorism-Darwinism-Social Darwinism and the interactions of management theorists involved in this relationship are discussed from a critical perspective. As a result of this study; under the idea of scientific management based on improving efficiency and increasing production, it has been seen that the determinist and absolute prescriptive approach of Social Darwinism leads the groundwork for establishment of the scientific management framework and it is effective in the development of scientific management.

✉ Sorumlu Yazar/Corresponding Author

^a Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Kırşehir, **E-Posta:** esener@ahievran.edu.tr, **ORCID:** https://orcid.org/0000-0002-8903-1684

^b Doktora Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, Kırşehir, **E-Posta:** ozlem.bulut3@saglik.gov.tr, **ORCID:** https://orcid.org/0000-0002-9041-4631

△ Yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Akdeniz İİBF Dergisi sorumlu değildir.

EXTENDED SUMMARY

Although there are hints in the literature regarding the affinity between Social Darwinism and Frederick W. Taylor's Scientific Management approach (Kidwell, 1995), there are few studies to elaborate it. However, considering their approach to processes and the principles they adopt, it is clear that it is even late for such a study. The relationship between ideology, philosophy and paradigm in the history of management has been tried to be revealed; the effect of the Social Darwinism ideology on the Taylorism paradigm is explained conceptually; the emergence and spread of Social Darwinism and its impact on Taylorism are presented.

Ideology, which is referred to with rotten concepts such as *"foggy glasses"* (Althusser, 2010), *"blindness"* (Mardin, 1992), *"slippery concept"* (McLellan, 2009), *"slippery and dark"* (Meriç, 1970), has been used to humiliate, belittle and exclude in literature and daily life. In social sciences, ideology is categorized on *"domination, legitimation, interpretation, integration, normative logic, object of criticism and fantasy that structures social truth"*. Ideology explains why one group dominates another by explaining both the horizontal (*division of labor*) and vertical structure (*rulers – ruled*) of a society. For example, someone giving orders, someone taking orders; are not only propositions of management theories, but also rhetorical and ideological discourses. In the mid-19th century, while artisans were transformed into workers in the United States, entrepreneurs were accepted as the *"natural aristocracy"* of the age and led to the creation of a capitalist management ideology.

The phrase *"the strong win, the good survive"*, which most of us involuntarily use today, actually forms the basis of Social Darwinism, created by Herbert Spencer. Spencer synthesized the biological sciences with the social sciences and developed the philosophy of Social Darwinism by combining Darwin's theory of evolution and natural selection with the *"invisible hand"* of Adam Smith. According to Smith, competition is an individual's unconscious and active promotion of social welfare by pursuing his own selfish interests. Social Darwinism, which developed from this, can also be seen as pragmatic. The term *"survival of the fittest"*, which emerged with the interaction of Smith, Darwin, and Spencer, actually belongs to Spencer, not Darwin. Spencer opposed any charities that protect unfit members of society.

It is argued that Darwin's ideas of *"methodological individualism"* and *"spontaneous order"* quoted Smith (Marciano and Pelissier, 2000). Darwin's theory of natural selection is very similar to Smith's *"laissez-faire economics"* doctrine, which advocates an unbridled struggle for self-interest and profit (Gould, 2001). Smith claimed that humans and their values developed very slowly with evolution (Flew, 1987) and did not always see order as a positive and necessary argument (Hayek, 1973). Smith claimed that nature *"contributes to no animal any ability that is not necessary or useful"* and argued that nature is not the order of a divine lawgiver (Morrow, 1923). The terms *"approval, disapproval, and self-control"* used by Darwin in his books and the expressions he used while describing the *"social process related to rude people"* also overlap with the expressions used in Smith's books (Wispe, 1991).

Spencer; adapted his theory of evolution to the functioning of society, focusing on mental rather than physical evolution (Kidwell Jr, 1995). The doctrine of Social Darwinism, which was used in the early 20th century to defend Anglo-American racism and imperialism, is based on three pillars: 1) The rapid extinction of the unfit from society by natural selection is beneficial, and the state should never make any effort to improve the plight of the poor and needy. 2) Society's economic system works best if everyone is allowed to pursue his own personal interests. The state should not interfere in this. Unrestricted competition ensures the survival of the best commercial entrepreneur, while the unfit will perish. 3) Societies that survive best and do not perish in the war, thrive through social competition (Kidwell Jr, 1995). While Spencer applied Darwinism to the theory of society, Darwin adopted Spencer's concept of *"evolution and survival of the fittest"* (Haines, 1991). In brief, it can be said that Darwin and Spencer interacted with each other by adopting each other's ideas.

In his books, Smith argued that the *"division of labor"* could increase production, and even in his *"Theory of Absolute Advantage"*, the division of labor should be applied internationally (Smith, 1976; Schumacher, 2012). Taylor's studies on division of labor and specialization are in line with Smith's arguments. The unbridled competition doctrine advocated by Smith and Taylor (1914)'s idea of how a competitive market will benefit humanity around the world exactly overlap.

Although Spencer's issues of fierce competition and the extinction of the unfit have come to the fore, the need for *"cooperation for survival"* has also been advocated in Social Darwinism. Spencer's view on *"competition and cooperation"* reconciles exactly with the *"competition and cooperation"* view advocated by Taylor (1914) in his Scientific Management theory. Taylor's advocacy of intervening in processes actively can be considered as a different aspect of Social Darwinism.

While philosophers in Western civilizations emphasize human equality; Social Darwinists have divided humanity into racial superiors and racial inferiors. Social Darwinists contributed to a biased ideology by accepting racial and national conflict as a biological necessity and a way of progress (Perry and Jacob, 2008). This idea received the support of baron industrialists during the period called *"Gilded Age"*. Taylorism also became a trend in this period, which is also called the Progressive Era in American history (Radick, 2019). That is, without examining the socioeconomic conditions of Taylorism, it would not be right to rely on or oppose Taylor's Scientific Management principles. Taylor's Darwinist perspective has been the subject of criticism (Hanlon, 2016). Workers were selected in a Social Darwinist manner, and classifications such as *"successful first-class workers"* were made. Not only did it reduce the employees to the position of economic objects, but emphasis the body as the extension of the machines humiliated the human body. Of course, he defended these as *"to ensure the individual and maximum welfare of all employees and thus to ensure the maximum welfare of the employer"* (Taylor, 1914). There were criticisms that the scientific management theories of Taylor and the racist theorists of that period were *"in fact, a giant hope machine"*

and a simulation of science, not science” (Steward, 2009). It has also been criticized for claiming that men from non-civilized countries such as Hungary and other Eastern Europe are “five to six times more productive” than men from civilized countries such as Germany (Roediger & Esch, 2012).

In the history of science, Darwin deeply influenced the thinking of many people with his work and made himself felt deeply in social life. Often, however, this has led to the emergence of problematic ideas that were beyond the control of even Darwin himself. This mentality (Torun, 2013), known as Social Darwinism, and whose intellectual genetics, developed by Spencer, goes back not only to Darwin but also to Adam Smith (Torun, 2013), has become more popular than Darwinism over time. The fact that Darwin was influenced by Adam Smith will continue to debate over and over again the paradoxical nurturing relationship between philosophy-science-paradigm and ideology. In the 19th century, Social Darwinism, advocated by Spencer, justified many abuses of industrialism (Kidwell, 2007). It is possible to observe that Social Darwinism was dominant in the 19th and 20th centuries. Maybe even today we continue to live with ideologies because “ideologies are products of the mind and the way the mind works is the same throughout history” (Güngör, 2001).

The potential of science to be intertwined with ideology does not undermine scientific claims or reduce the cultural value of science. Science must be used well and taken seriously to solve the world's challenges. Taking science seriously should include an analysis of how ideologies can affect scientific processes and practices (IEP, 2022).

1. Giriş

“Hayat ileriye doğru yaşanır, fakat geriye doğru anlaşılır”

(Kierkegaard, 2018:9)

Hayatları geriye doğru anlamak, insanların ileriye yönelik fikirlerini yeniden şekillendirmesine olanak tanırken, şimdiye kadar hayal edilmemiş olasılıkları hayal etmelerini de sağlar. Kişisel ilerleme ve ileriye gitmek için geriye doğru bakmak (Segal ve Bruce, 2017) önerilen ilkelerdendir. Benzer ilkeyi bilim alanları için de söylemek mümkündür. İlgili bilim alanının tarihî ve dâhi felsefelerini detaylandırmak; alanın büyük resminin çıkmasının yanısıra göz ardı edilen ya da gözden kaçan noktalarının, *tabiricaizse*, niş alanlarının ortaya çıkmasına da katkı sağlayacaktır. Bu niş alanlarını tespit etmek aynı zamanda ilerlemeyi sağlayacak adımları atmak adına önem arz etmektedir. Bu çalışma da yönetim biliminin gelişim sürecine ilişkin eleştirel bir bakış açısı sunabilmek amacıyla planlanmış ve gerçekleştirilmiştir. Eleştirel bir yönetim çalışması yapabilmemizin koşullarından biri Kuhn'un (2021:13); *“bilimsel ilerlemenin eleştirisini veya çözümlemesini yapan kişi, bilimin hem felsefesini hem de tarihini yapmak zorundadır.”* ifadesindeki gibi tarihî ve felsefî bir bakış açısına sahip olmasıdır. Bu çalışmada, yönetim düşüncesinin bilimsel nitelik kazanmasında önemli katkısı olan bilimsel yönetim yaklaşımının farklı bir perspektiften ele alınarak, yönetim tarihinin çalışmalarına katkı sağlamak amaçlanmıştır. Böylesi bir amacın ortaya çıkmasının en temel tetikleyicisi, *sadece bir başlangıç noktası olarak değil yoğun dijitalleşmenin yaşandığı*

günümüzde bile kendine uygulamada yer bulan, Taylorizmin zihinsel haritasındaki engebelerin ortaya serilmesinin faydalı olacağı kanaatidir. Böylelikle yönetim düşüncesinin gelişim seyri, içinden geçtiği tarihsel ve toplumsal koşullar göz ardı edilmeden anlaşılmalı olacaktır. Mannheim'a (2016) göre düşünce, içinde bulunduğu çevre koşullarından ve belli durumsallıklardan etkilenip şekillenir. Bu savla şekillendirildiği bilgi sosyolojisinde; gaye, bir düşünme biçiminin anlaşılması olup, bu da ancak o düşüncenin toplumsal kökenlerinin açığa çıkarılması ile mümkündür. Yani o düşüncenin tarihsel ve toplumsal bağlamının anlaşılmasına çalışılması gerekir. Kuhn da (2021: 320), *“bilimsel bilgi de tıpkı dil gibi özünde ya bir topluluğun ortak malıdır yahut da bir hiçtir. Bunu anlamak için, bu bilgiyi yaratan ve kullanan çevrelerin kendilerine has özelliklerini öğrenmek zorundayız.”* der *“Bilimsel Devrimlerin Yapısı”* adlı kitabının son sözünde. Tüm bunlardan hareketle bu çalışmada, Taylorizmin içinde doğduğu toplumsal, ekonomik ve düşünsel zemin dikkate alınarak; Taylorizm-Sosyal Darwinizm ilişkisi tarihsel olarak eleştirel bir perspektiften ele alınmıştır.

Literatürde, Sosyal Darwinizm ile Frederick W. Taylor'ın Bilimsel Yönetim yaklaşımı arasında yakınlığa ilişkin imalar yapılmış olsa da (Kidwell, 1995) detaylandırmaya yönelik çok az sayıda çalışma mevcuttur. Oysa süreçleri ele alışları ve benimsedikleri ilkeler dikkate alındığında böylesi bir çalışma için geç bile kalındığı söylenebilir. Yönetim tarihinin çalışmalarına farklı bir bakış oluşturmak gayesiyle yapılan bu çalışmada; öncelikle ideoloji, felsefe ve paradigma ilişkisi kurulmaya çalışılarak, bir ideoloji olan Sosyal Darwinizmin bir paradigma olan Taylorizme etkisi kavramsal olarak açıklanarak, Sosyal Darwinizmin ortaya çıkışı, yayılışı ve Taylorizm üzerindeki etkisi sunulmuştur.

2. İdeolojinin Kavramsal Çerçevesi

“İdeoloji, bütün sosyal bilimlerin en kaygan kavramıdır.”

(McLellan, 2009:1)

Belirli bir paradigmanın, kapsamında seçilen konular, kullanılacak yöntemler ve bunların yorumlanması açısından, diğer paradigmalara arasında önemli bir fark vardır. Yerleşik bilimsel yönetime güvenmek genellikle yararlıdır, ancak sosyal bilim araştırmalarında yol gösterici bir ilke olarak neredeyse bu hiçbir zaman yeterli olmayacaktır (Söderbaum, 1999). Bu noktada devreye değerler girmektedir. Neoklasik iktisat ve kurumsal iktisat arasında akademisyenin bir paradigmayı tercih etmesini, yalnızca bir hakikat meselesi olarak değil aynı zamanda değerler ve ideoloji meselesi olarak değerlendiren Söderbaum (1999:162), aşağıdaki ifadeleri ile bu çalışmada da bize kapı aralamaktadır:

“Popüler inanışlara göre bilim, "hakikat", "nesnellik" ve "değer-tarafsızlık" ile ilgilidir. Bazı sosyal bilimler araştırmacıları, değer-tarafsızlığının bir yanılısına olduğunun farkında olsalar da değerler ve ideoloji konularını açıkça tartışmaktan çekinirler. "Dünya görüşü" ya da "ideoloji" gibi kelimelerin, bu meselelerden kaçınılmayacağı belki de siyaset bilimi dışında, aşağı yukarı yasak olduğu görülmektedir...Sözde "hakikat", kısmen bir ideoloji meselesidir.”

İdeoloji ile, tüm insanların çevrelerindeki dünyayı açıklamak için sahip oldukları öznel algıları (modeller,

teoriler) kasteden Söderbaum (1999:162), “ister mikro düzeyde bireysel ilişkilerde, isterse komünizm veya dinler gibi geçmiş ve bugünün bütünleşik açıklamalarını sağlayan organize ideolojilerin makro düzeyinde olsun, bireylerin oluşturduğu teoriler dünyanın nasıl organize edilmesi gerektiğine dair normatif görüşlerle renklendirilir” demektedir.

İdeoloji ile Marx, “buğulu gözlük” (Althusser, 2010); Mardin (1992), “at gözlüğü”; McLellan (2009), “kaygan kavram”; Meriç (1970), “kaypak ve karanlık” metaforuyla bilimsel olmayan çürük kavramlara atıfta bulunurlar. Ama yine de ideolojiler kendilerince bir bilim maskesi icat etmeye hep yeltenmiştir. Fakat ideolojiler ne yaparsa yapsın, bir noktadan sonra literatürde ve günlük yaşamda bir aşağılama, küçümseme ve dışlama amaçlı kullanılmıştır. Literatürde yaygın olarak din-ideoloji ilişkisine de vurgu yapılmaktadır. Tonybee; “ideolojilerle beraber insanlık, yüksek tipli dinlerin dışında yeni bir din/ideoloji üretmiştir” demektedir. İdeoloji kavramının gelişim süreci incelendiğinde, Fransız ihtilâli sonrası Antoine Destutt de Tracy tarafından “düşüncelerin/ağlın bilimi” anlamında ilk kez “idée (fikir, düşünce) + ologie (bilim) = idéologie” olarak kullanıldığı görülür. Ancak Tracy kavramı kullanırken, günümüzde ve gelişim sürecinde sıklıkla olumsuzlanan yönüyle ele almamıştır. Ancak Batı tarihinde ideologlardan sonra Marx’ın fikirlerinde olağanüstü bir önem kazanan (Mardin, 1992: 24) ideoloji kavramı, özellikle Marx ve Engels ile aşağılayıcı ve alçaltıcı (pejoratif) bir konumlandırılmaya maruz kalmıştır denilebilir. Öyle ki Marx, “ideoloji katıksız yanılısamdır, katıksız düşür, yani hiçliktir, tüm gerçekliği kendi dışındadır” demektedir (Althusser, 2010: 80). Ortaya çıktığı aydınlanma çağında, düşünce bilimi olarak ideolojiyi savunanlarca “bilim” kelimesindeki çağrışımından dolayı olumlu anlaşılırken pratiğe uygulanması ile küçük düşürücü, aşağılayıcı bir anlam kazandığı görülmektedir (Bluhm, 2014: 24).

Özellikle ideoloji ve bilim ilişkisinden bahsederken Örs (2014: 13) sosyal bilimcinin bu olası etki karşısındaki konumunu şu şekilde ifade etmektedir:

“İdeolojilerin bilimsel yöntem kullanması, onları bilim hâline getirmez. Çünkü ideolojiler normatif bir düşünme sistemidir, olması gereken ideal bir düzen projesi vardır ve bu proje tercihe dayanmaktadır. Elbette bu durum, özellikle sosyal bilimlerde ideolojilerin hiçbir etkisinin olmadığı anlamına gelmez. Sosyal bilimleri ideolojilerden arındırmak, bilim insanının bireysel inançlarından ve tercihlerinden tamamen bağımsız davrandığını düşünmek hiç gerçekçi değildir. Ancak yine de olanın incelenmesi ile sosyal bilimcinin kafasındaki olması gerekeni, tercihini birbirinden ayırmamız gerekmektedir.”

Bilgi sosyolojisinin odağına bireysel düşünceyi değil, sosyal konumu yerleştiren Mannheim¹ ise *İdeoloji ve Ütopya* adlı eserinin girişinde, “harfi harfine dile getirmek gerekirse, tek bireyin düşündüğünü söylemek doğru değildir. Aksine onun, düşünürken, başka insanların kendisinden önce düşünmüş oldukları şeye eklenen

düşünmeye katıldığını vurgulamak daha doğrudur.” demektedir. Bu çalışmada da Mannheim’ın; “toplumsal kökenleri açığa kavuşmadığı takdirde yeterli ölçüde anlaşılması mümkün olmayan bazı düşünme biçimlerinin var olduğu” savından hareketle geliştirdiği bilgi sosyolojisi perspektifi esas alınarak, sosyal bilimlerin doğası gereği ideolojik olarak tarafsız olmasının mümkün olmadığı bir bilim alanı olduğu savı ile hareket edilmiştir. Çünkü sosyal değeri olan fenomenleri incelerken belirli bir ideoloji, sosyal fenomenlerin incelenmesini ya teşvik edebilir ya da durdurabilir. Kuhn (2021: 16) bilimsel paradigmalardan bahsederken herkesin kabul edebileceği nesnellik ve tarafsızlığın mümkün olamayacağını belirterek şöyle demektedir:

“Nasıl siyasal devrimlerde toplumlar farklı rejimler arasında bir seçim yapmak zorunda iseler, bilimsel devrimlerde de bilim toplulukları farklı bilimlerle dünya görüşleri arasında bir seçim yapmak durumundadır. Bu seçimi etkileyen öğeler de temelde sosyolojik ve psikolojiktir; çünkü bilimsel bilgi onu üreten kişilerin inanç ve tercihlerinden soyutlanamaz.”

Gerek Mannheim gerekse Kuhn’un düşüncelerinden hareketle bilginin ideolojik olduğu ifade edilebilir. Her ne kadar Audi (1999: 416) “*The Cambridge Dictionary of Philosophy*”de ideoloji kavramını:

“Genel olarak, birinin; bir başkasının siyasî görüşlerini yanlış olarak kabul ettiği durumu tanımlamak için kullanılan küçük düşürücü bir terim. Bu, Marx’ın, belirli bir sosyal sınıfın üyeleri tarafından paylaşılan yanlış bilinci belirtmek için ideoloji terimini kullanmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, Marx’a göre, kapitalist sınıfın üyeleri, rekabetçi pazar yasalarının tabii ve gayrişahsî olduğu, (ki rekabetçi bir piyasada işçilere ödenebileceklerin tamamı ödenir ve üretim araçlarındaki özel mülkiyet kurumları tabii ve haklıdır.) ideolojisini savunurlar.”

şeklinde açıklamaya çalışsa da Mannheim’a (2016: 24) göre ideoloji, “bünyesinde tasavvur edilen içeriksel değerlerin gerçekte asla gerçekleşemediği varoluşu aşkınlıktır”. Diğer taraftan ideoloji, iktidarın hizmetindeki bilgi olarak görülebilir.

Kısacası, ideoloji mefhumunun; sosyal bilimlerdeki hemen tüm diğer terimlerden daha fazla analitik ve kavramsal zorluklara sebebiyet verdiği genel olarak kabul edilmektedir (Abercrombie, 1978: 149-170). Terimin zorluğu ve tartışmalı tabiatı sebebiyle, “anlamsal karışıklığını” inkâr etmek zordur (Gerring, 1997: 957-994). Genel itibarla sosyal bilimlerde ideoloji; (1) tahakküm, (2) meşrulaştırma, (3) yorumlama, (4) entegrasyon, (5) normatif mantık, (6) eleştiri nesnesi, (7) toplumsal hakikati yapılandıran fantezi, kategorileri üzerine geliştirildiği görülür (Seeck, 2020: 53-74).

2.1. Felsefe-İdeoloji İlişkisi

Bilim-felsefe-ideoloji ilişkisinde ideoloji felsefeden keskin bir şekilde ayrılmaktadır. Bilimde, bilgi güce hizmet ederken; felsefe, *philo-sophia* yani bilgelik sevgisidir.

¹ Karl Mannheim, (1893–1947), Macar asıllı Alman sosyal bilimci, en çok bilgi sosyolojisi ile tanınır. Felsefe alanında üniversite diploması aldığı Budapeşte’de doğdu, 1919’da akademisyen olarak Heidelberg’e yerleşti, Frankfurt’a sosyoloji profesörü olarak çağrılıncaya kadar (1928) burada yaşadı. 1933’te Naziler

tarafından Yahudi ve yabancı olduğundan uzaklaştırıldı. London School of Economics’in öğretim görevliliği davetini kabul etti. 1943’te Londra Üniversitesi’ndeki ilk eğitim sosyolojisi profesörü oldu ve ölümüne kadar bu pozisyonda kaldı (Audi, 1999: 532).

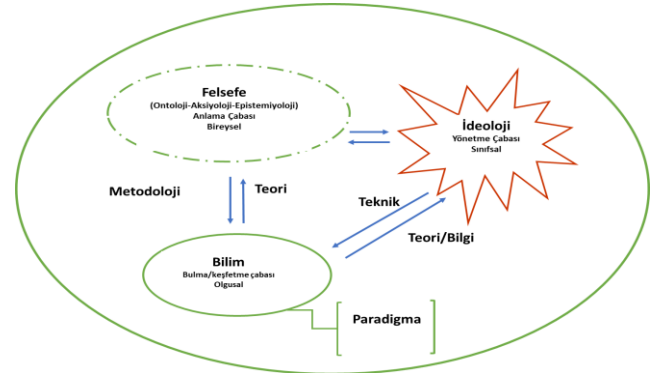
Belirli bir amaç için bilgiyi yaratan ve hattâ basitçe icat eden ideolojinin aksine; felsefe, gerçeklik, varoluş, bilgi, değerler, akıl, zihin ve dil ile bağlantılı olanlar gibi temel sorunları incelemek için çağrışımlar taşımaktadır. Örneğin, Hegelci felsefede; felsefe, kendisinden başka hiç kimseye hizmet etmemiş olarak görülür. Bir argümanın iki tarafını, -tez ve antitezi-, analiz ederek, karşıtlarını inceleyerek dünyayı anlamaya çalışır. Bu ilişkileri incelemek felsefi bilgiyi oluşturmaktadır (Klikauer, 2015: 1108). Bu çalışmada ele alınan yönüyle, daha çok tek boyutlu bir mesele olan ideoloji ise olumlu ve olumsuzları incelemeye yönelik değildir. "Kendinde" (Kant) ya da "kendisi için" (Hegel) de değil, bir amaç için var olur: iktidara hizmet etmek. Görevi; anlamak ve bilgelik değil, örtbas etmek, gölgede bırakmak, sömürgeleştirmek ve çarpıtmaktır (Klikauer, 2015: 1108). Buna karşın bazen felsefi görüşlerin ideolojik maksatla kullanılması da söz konusu olabilmektedir. Marx biraz daha ileri gidip, "felsefenin ideolojiden başka bir şey olmadığını, bu nedenle her türlü felsefeyi lağvetmek gerektiğini" söyler ve felsefeyi ideolojilerin en kusursuz örneği olarak nitelendirir (Althusser, 2010: 78-80). Torun (2013: 141) ise felsefi görüşlerin ideolojik amaçla kullanılmasına dair;

"ideolojiler, dönemin ekonomik ve politik yaklaşımlarına uygun olması dolayısıyla onları desteklemek ve meşrulaştırmak zorundadır. Bunun yapılabilmesi ise sözkonusu yaklaşımlara uygun düşen telkinleri, ahlâki normları ve değerleri ortaya koymak, insanları bu norm ve değerlere uygun davranmaya yöneltmekle mümkündür" demektedir. Benzer biçimde bazı bilimsel teoriler, farklı ideolojilerin gelişip kök salmasında işlevsel olabilmektedir. Örneğin bu çalışmanın merkezinde yer alan Darwinizm hem Karl Marx hem de Herbert Spencer'in -ki bunlar birbirlerine taban tabana zıt iki sosyal düşünürler olmalarına rağmen- ideolojik yaklaşımlarında kendine yer bulmuştur. Bu durum bizi yine teoriler ve ideolojiler arasındaki mantıksal boşluğu düşünmeye davet etmektedir. Benzer şekilde 20. yüzyılın başlarında, evrim teorisi sosyalizmi ve *laissez-faire* kapitalizmi desteklemek için kullanılmıştır. Bu iki rakip ideoloji, evrimin doğası hakkındaki biyolojik iddialara başvurularak meşrulaştırılmıştır (IEP, 2022).

Her ideoloji bir dizi felsefi inanç üzerine kurulmuş olsa da felsefe, kendisini ideolojiden ayıran üç temel özellikten oluşur. İlk olarak, felsefe derin olma eğilimindedir. Hayatın gerçek anlamını ele almaya çalışır. Bunun için konuyu çok karmaşık ve bütüncül bir şekilde ele alır ve genellemeler üretir. Buna karşılık, ideoloji basit ve sıgırdır. Genellikle "doğru" ve "yanlış" çok net bir şekilde belirtilir ve insanlardan sadece bunlara inanmaları ve buna göre hareket etmeleri istenir. İkinci olarak, felsefe bütün bir toplumun eylemlerini dayandırdığı ilkeler dizisi olabilese de tek bir birey tarafından da ele alınabilir. İdeoloji ise bireye değil çok sayıda insana hitap eder. Üçüncü olarak, felsefe iç gözlemi teşvik etme eğilimindedir. Felsefenin amacı, evreni açıklamaktır. Felsefe, toplumu iyileştirmek için önlemler önerebilirken, kendisi eylemin ana odak noktası değildir. İdeolojiler ise dünyayı (basit de olsa) açıklar ve insanlardan hayatlarını iyileştirmek için kesin adımlar atmalarını ister. İdeoloji, insanların dünyayı kendilerine uyacak şekilde

değiştirmelerini her zaman talep eder. İnsanlardan, insan varlığının karmaşık ve temel değişkenlerini araştırmalarını istemez. Bunun yerine, harekete geçmelerini ister ve eyleme yapılan bu vurgu genellikle tefekküre ara verilmesini gerektirir. Eylem yöneliminin sembolü olan Marx da felsefede bu farklılığa odaklanarak, "filozoflar dünyayı sadece yorumladılar, mesele onu değiştirmektir" demiştir (Baradat ve Phillips, 2016).

Diğer taraftan bir paradoksa dönüşen bilim-felsefe-ideoloji etkileşimi bu çalışmanın esas amacı olmasa da 1860 ile 1945 yılları arasında başta Amerika olmak üzere tüm dünyayı etkisi altına alan ve bilim-teori-paradigma, felsefe ve ideoloji etkileşimini net bir şekilde gözler önüne seren Darwinizm ve Sosyal Darwinizm ikilisinin, yönetim biliminin gelişim sürecindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu amaçla öncelikle yukarıda ifade edilenler ışığında çalışmanın kavramsallaştırması Şekil 1'deki² gibi oluşturulmuş, sonuç kısmında ise bu kavramsallaştırma çalışmanın öznesi olan, bilimsel yönetim, Taylorizm, Sosyal Darwinizm kavramlarının konumlandırılması ile netleştirilmiştir. Böylece bilim tarihi, felsefesi ve sosyoloji keşişiminde yer alan bir konuya yönetim bilimi perspektifi kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle özgün olduğu düşünülen çalışmanın, alanda yeni sorunsallara kapı aralama potansiyeli taşıması adına önemli olduğu, Mannheim'ın "bir çağın 'ruh'u ya da genel bakış açısı, yorumlayan öznenin kendi tarihsel 'tözü'ne dönmeksizin kavrayamayacağı bir şeydir; ki bu, geçmiş çağlara ilişkin dokümanter yorumların tarihinin, aynı zamanda yorumlayan öznelerin kendilerinin de bir tarihleri olmasının nedenini oluşturur." deyişini göz ardı etmeden söylenebilir.

Şekil 1. Çalışmanın Kavramsallaştırması

Çalışmanın bundan sonraki kısmında, yönetim çalışmalarının tarihsel seyri ve ideolojiler ile bir ideoloji olarak nitelendirilen "Darwinizm" ve ondan beslenen "Sosyal Darwinizm" felsefesinin/ideolojisinin, "Bilimsel Yönetim" paradigmasının gelişim sürecine olan etkisi yönetim bilimi perspektifinden açıklanmaya çalışılmıştır.

3. Yönetim Çalışmalarının Tarihsel Seyri ve İdeolojiler

Yönetim bilimi insanları, aslında ideoloji teorisine musallat olan teorik ve tanımsal zorlukları miras aldılar

(Parush, 2008:51)

² Literatür temel alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur. İlgili şekilde ideoloji kavramı kışkırtıcı ve keskin özelliğinden dolayı patlama şeklinde

verilirken, geçişkenliği sebebiyle felsefe kesikli çizgi ile verilmiş, bilim ise daha net ve somut bir şekilde gönderme yapma adına düz çizgi ile verilmiştir.

İdeoloji denilince akla klasik '-izm'ler gelmemelidir. Çünkü genel olarak ideoloji, belirli bir siyasî düzeni açıklama, mevcut hiyerarşileri ve güç ilişkilerini meşrulaştırmaya ilişkin grup kimliklerini korumaya yönelik fikirler, değerler ve inançlar sistemi olarak tanımlanabilirken, literatürde ideoloji kavramı, bu tanıma uygun olarak birkaç biçimde ele alınmaktadır. Bu ele alınış şekilleri genel olarak dört başlık altında toplanmaktadır (Eatwell, 1996: 3, *Aktaran*: Örs, 2014: 13).

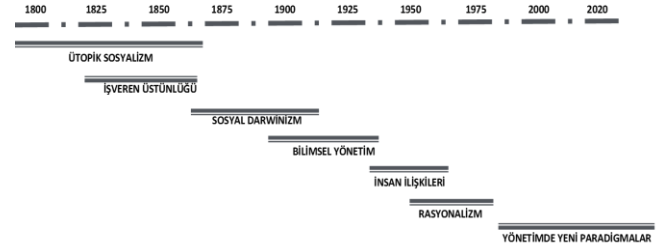
1. Siyasal düşünce olarak ideoloji
2. İnançlar ve normlar olarak ideoloji
3. Dil, semboller ve mitler olarak ideoloji
4. Seçkin gücü olarak ideoloji

İdeoloji, bir toplumun hem yatay yapısını (iş bölümünü) hem de dikey yapısını (yönetilenler ve yönetilenlerin ayrılığı) açıklayarak, toplumu meşrulaştıran fikirler üretir, özellikle bir grubun neden diğerine baskın olduğunu açıklar. Meselâ, bir işletmede neden biri belirli emirler verir, diğeri bu emri alır? İdeoloji bu yönüyle Weber'in meşruiyet kavramıyla yakından bağlantılıdır, çünkü Weber'e göre tahakküm ve boyun eğme, tahakküm edilenin, hâkimin meşruiyetine olan inancını gerektirir. Weber bir ideoloji kavramından yoksun olsa da ideoloji, bu meşruiyetin merkezî aktörlerinden biridir (Ricoeur, 1997, *Aktaran*: Chiapello ve Fairclough, 2002: 187). Buna rağmen sosyal bilimlerin diğer alanlarında olduğu gibi yönetim bilimlerinde de ideolojiye ilişkin bir mesafenin olduğunu söylemek mümkündür. Parush'a (2008: 51) göre yönetim teorileri ve modelleri genellikle kendilerini organizasyonların yönetiminin bilimsel, apolitik ve rasyonel tanımları ve reçeteleri olarak sunmaktadır. Bu modellerin uygulanması ihtiyacı, çeşitli yönetim problemlerini çözmeye sözde verimlilik ve etkililikleri ile doğrulanır ve siyaset, çıkarlar ve ideolojilerle çok az ilgileri var gibi görünmektedir. Yönetim ideolojisi kavramı kışkırtıcı bir şekilde bu imaja meydan okumaktadır. Shenhav, (1999) geleneksel algıların aksine, yönetim teorileri ve modellerinin ideolojik anlamlar ve varsayımlar içerdiğini öne sürmektedir. Yönetim teorileri ve modelleri sadece önermeler dizisi değil, aynı zamanda retorik ve ideolojik söylemlerdir (Barley ve Kunda 1992).

Doğası gereği kural koyucu olan yönetime, birçok kitap ve makalede sadece disiplinin temel amaçları ile insan, örgüt ve topluma ilişkin tanımlayıcı olarak yaklaşılmaktadır. Ancak yönetim, örgütün nasıl yönetilip idare edileceğine ilişkin politik bir söylemdir. Meselâ, Taylor ve Drucker gibi bazı yönetim bilimciler bu nedenle kapitalist filozof olarak adlandırılır. Bu durum da yukarıda ifade edildiği gibi ancak bilgi sosyolojisi ile açıklanabilir. Eğer ideoloji, "sistemik inançlar seti" olarak kabul edilirse, yönetim çalışmalarının tarihsel süreç içerisinde ya farklı ideolojilerin etkisinde kaldığı ya da yeni bir ideolojinin ortaya çıkmasına sebep olduğu görülür. Aşağıda Şekil 2'de Gantman'a (2019) ait yönetim ideolojilerinin tarihsel sınıflandırması verilmiştir.

Gantman "*Capitalism, Social Privilege and Managerial Ideologies*" adlı eserinde, toplumda tüm insanların eşit erişim ve fırsata sahip olduğu, açık bir sosyal hareketlilik sistemi fikrini sorgulamaktadır. Ona göre bu, sosyal düşünürlerin ideal toplulukların nasıl inşa edileceğine dair fikirleri tartıştığı bir 'ütopyik sosyalizm' çağıydı. Bununla

birlikte, komüniter ve işbirlikçi deneyler, büyük ölçekli üretimin bir yönetici sınıfın varlığı olmaksızın devam edebileceğini gösterme girişimlerinde başarılı olmamıştır. Gantman'a (2019:36) göre yönetim alanında erken ideolojiler, amacın "yönetim uzmanları" tarafından yönetilen "rasyonel, meritokratik bir toplum" yaratmak olduğu "sistem karşıtı ideolojiler"di. 19. yüzyılın ortalarında Amerika Birleşik Devletleri'nde zanaatkarların işçilere dönüştürülmesi, girişimcilerin otoritesini ve meşruiyetini pekiştirirken, özerkliği azaltan bilimsel rasyonelite ve sosyal Darwinizmin yayılması daha "kapitalist bir yönetim ideolojisinin" yaratılmasına yol açmıştır. Girişimciler çağın "doğal aristokrasi" hâline gelmiştir (Awbrey, 2006).

Şekil 2. Yönetim İdeolojilerinin Tarihsel Sınıflandırması

Kaynak: (Gantman, 2019)

Gantman'a göre yeni yönetim paradigması, çalışanların kendi kendini yöneten, kendi kendini geliştiren profesyoneller olarak görüldüğü beyin gücüne dayalı bir meritokrasiyi benimsemektedir. Bu ortaya çıkan ideolojiyi, rekabet gücünün akıl ve eğitime dayandığı yeni bir Sosyal Darwinizm biçimi olarak ele almaktadır. Ancak Gantman, bu yeni keşfedilen meritokrasinin gerçekte "edinilen bilginin toplumsal konumun tek, hattâ en önemli belirleyicisi olmadığı" bir kurgu olduğunu öne sürmektedir. Gantman'ın ana argümanı, bilimsel yönetim, insan ilişkileri ve sistematik rasyonalizm ideolojilerinin esasen mevcut düzenin meşruiyetini sağlamlaştırmaya katkıda bulunduğu ve özel bilgiye erişimi olan insan sınıfını ayrıcalıklı kıldığıdır. Gantman kronolojisinde, Sosyal Darwinizmi 1860'lardan 1900'lerin başına dek süren bir tahakküm aracı olarak görmektedir. Bu çalışmada da bilimsel yönetim paradigmasının tohumlarının atıldığı 1900'lerin başı olması nedeniyle, yaygın ideolojinin tesiri altında kalmış olduğu savı ileri sürülmekte ve literatür destekli olarak tanıtılmaya çalışılmıştır.

4. Sosyal Darwinizm ve Entelektüel Genetiği Üzerine

"Herkes, bir teorisyenin, kendi görüşleri için son derece elverişli olan bir gerçeğe ne kadar açgözlülükle atladığını bilir."

Charles Darwin, 1846

Bugün bile etkisini belirgin şekilde görmeye devam ettiğimiz ve hattâ gayriihtiyarî çoğumuzun kullandığı "güçlü olan kazanır, iyi olan hayatta kalır" gibi ifadeler ile tanımlanan Sosyal Darwinizmi ileri süren Herbert Spencer (1820-1903) için Kolombiya Üniversitesi Rektörü (1864-1889) Frederick A. P. Barnard oldukça iddialı şekilde şu ifadeleri kullanmaktadır: "Bana öyle geliyor ki, Herbert Spencer sadece zamanımızın en derin düşünürü değil, tüm zamanların en yetenekli ve en güçlü zekâsıdır. Kant, Hegel, Fichte ve Schelling onun yanında karanlıkta el yordamıyla

dolaşıyorlar. Bilim tarihi içinde, onunla karşılaştırılabilir bir ad var ve o Newton'dur." Elbette Spencer için kullanılan bu sözler, içinde bulunduğu çağda Amerika için biçilmiş bir kaftan olan felsefesinden kaynaklanmaktadır. Öyle ki hem biyoloji hem de fiziğe dayalı güven verici bir ilerleme teorisi olarak görülmekteydi. Spencer'ın felsefesi kendisinden sonra filizlenecek olan Amerikan kökenli diğer felsefelere de bir ölçüde kaynaklık etme potansiyeli taşıyordu. Bu nedenle Spencer, eğitilmiş Amerikalı çağdaşlarının çoğu için büyük bir adam, büyük bir zekâ, düşünce tarihinde dev bir figür olarak görülmekteydi (Hofstadter, 2016).

Spencer, geliştirdiği "Synthetic Philosophy"de biyolojik bilgileri sosyal bilimler ile birleştirmiştir. Spencer bunu yaparken, Charles Darwin'in evrim ve doğal seleksiyon teorisini Adam Smith'in 'görünmez el' ile sentezleyerek Sosyal Darwinizm felsefesini geliştirmiştir. Ancak sosyal bilimlerin doğası gereği tartışılmaya devam edilmektedir. Öyle ki Radick (2019), "Darwinizm bilimdir ve Sosyal Darwinizm, Darwinizmin bir uygulaması gibi görünen sahte bir bilimdir" ifadesini kullanmakta ve Darwin'in çalışmalarından türetilen, zaman içinde test edilmiş gerçeklerin, teoriler ve uygulamalar bütünü ile hiçbir ilgisi olmadığını belirtmektedir.

Literatürde sadece Spencer'ın değil Darwin'nin de 1838'de Malthus'u okumasının, teorisine ulaşmada kilit bir faktör olduğunu ve Malthus'un etkisinin inkâr edilemez bir şekilde mevcut olduğu belirtilmekle birlikte; Adam Smith'ten etkilenen biyolog Milne Edwards'ın fikrinin de çok etkili olduğu söylenmektedir. Böylece bu durum Darwin'in teorisine politik ekonominin katkısını sağlamakla (Schweber, 1980; Stevenson vd., 2020: 325) kalmamış, devlet kontrolündeki merkantalizmin sanayi öncesi çağında öncelikle bir ahlâk filozofu olan Smith'in, mihenktaşı olmasını sağlamıştır. Smith'e göre rekabet, bireylerin kendi bencil çıkarlarının peşinden koşarak, farkında olmadan ve etkin bir şekilde toplumsal refahı teşvik etmesidir. Bundan beslenerek gelişen Sosyal Darwinizm, aynı zamanda faydacı olarak da görülebilir. Ancak Protestan etiğinin karakterize ettiği sağlam bireyi vurgulamak, özel şirketlerin sosyal organizasyonlar olarak rolünü görmezden gelmek olacaktır (Miesing, Preble, 1985).

Fotoğraf 1. Sosyal Darwinizmin Gelişmesinde Etkili Olan Entelektüel Figürler

Bu noktada, Smith, Darwin ve Spencer etkileşimi (Fotoğraf 1) ile ortaya çıkan, "en uygun olanın hayatta kalması" tabiri Darwin'e değil Spencer'a aittir. Darwin, "Türlerin Kökeni Üzerine"nin (The Origin of Species) sonraki baskılarında Spencer'ın bu ifadesini kullanmıştır. *En uygun olanın hayatta kalması* ilişkin doktrini takip eden Spencer, toplumun uygun olmayan üyelerini koruduğunu düşündürecek her türlü hayır kurumuna karşı çıkmıştır. Maalesef bugün bile sıklıkla kullanılan "en uygun olanın hayatta kalması" ifadesi, insanların genel olarak Darwinizm

ve Sosyal Darwinizm hakkında anladıkları şeyin ana motifi hâline gelmiştir (Browne, 2016).

4.1. Adam Smith (1723-1790) ile Charles Darwin (1809-1882) ve Herbert Spencer (1820-1903) Etkileşimi

Darwin'in, Smith'i okuduğu ya da Smith'i tanıyor gibi davrandığına şüphe yoktur (Schliesser, 2011). Marciano ve Pelissier (2000), Darwin'in "metodolojik bireycilik" ve "kendiliğinden düzen" fikirlerini Smith'ten alıntı yaptığını savunmaktadır. Gould (1993, 2001), 1838 yılında Darwin'in Smith'in kitaplarını okuduğunu iddia eder ki; incelendiğinde, Darwin'in doğal seçim teorisi, Smith'in şahsî menfaat ve kâr için dizginsiz bir şekilde mücadele etmeyi savunan "laissez-faire economics" (bırakınız yapınlar/karışmama/kendiliğinden düzen ekonomisi) doktrinine çok benzerdir (Gould, 2001). Hayek (1973) de; Smith'in, Darwin'i etkilediğini iddia etmiştir, çünkü Smith, düzeni her zaman zorunlu ve olumlu bir argüman olarak görmemektedir. Ayrıca Smith'in tanımına göre, insan ve değerleri çok yavaş gelişir, değişir (Flew, 1987). Smith, insan gelişiminin kademeli ve çok yavaş olduğunu ispat etmek için çok çaba sarf etmiş ve bunu tasarımının evrimle olduğunu iddia etmiştir. Tüm toplumların bir dizi farklı gelişme aşamasına sahip olduğunu ya da bu aşamalara geçeceğini savunmuştur. Dolayısıyla, onun sosyal gelişme teorisi, Hayek'in sonradan tanımladığı Sosyal Darwinizm ile eşleştirilebilir (Hayek, 1973).

Smith, tabiatı "niyet ve tasarımın ürünü" olarak tanımlamaktadır ve "tabiat, hiçbir hayvana gerekli ya da yararlı olmayan herhangi bir yetiyi bahşetmez" demektedir. Smith'in bu tanımlamaları, gerçek bir evrim teorisinin pek çok unsurunu içermektedir. Smith'in modeli, 19. yüzyılda Darwinizmin bir öncüsü olmuştur; ahlâkî dünyasında, önceleri Yaratıcı rolünde ısrarcı olsa da (Bitterman, 1940; Taylor, 1930); sonraki çalışmalarında ilahî bir kanun koyucunun düzeni olmadığını, tamamen seküler bir düzenlemenin olduğunu iddia etmiştir (Morrow, 1923). Her ne kadar Darwin, Smith'in "tüm dürtüler ve ahlâkî düşüncelerin şaşırtıcı uyumuna dair" izahlarından etkilenmiş olsa da Smith'in bunları evrimin bir argümanı olduğunu düşünmediğini unutmamak gerekir (Ghiselin, 1976).

Darwin, "The Descent of Man" kitabında Smith hakkında bir kere (sempatinin nedenine ilişkin) eleştirel olarak bahsetmiştir ancak Smith'in, Darwin'in fikirlerini en az iki şekilde etkilediğinden bahsedilebilir. Birincisi yukarıda da bahsedildiği gibi doğal seçim teorisinin, "laissez-faire ekonomisi" doktriniyle örtüşmesidir (Ghiselin, 1973; Gould, 1981). İkincisi ise Darwin'in sempati hakkındaki genel yaklaşımı ve bunları tarif etmek için kullandığı terimler, Smith'in "The Theory of Moral Sentiments" isimli eserinde yaptığı tariflerle birebir örtüşmesidir. Örneğin, Smith'in ahlâk teorisinin öne çıkan bir yönü, insanların sempatisinin, bulunduğu toplumdakilerce onaylanıp onaylanmaması hususu; Darwin'in aynı fikirleri aynı terimlerle ifade etmesiyle birebir uyumaktadır (Darwin, 1871; Smith, 1822). "Onaylama, onaylamama, özenetim" terimleri sempatinin neredeyse aynı işlevlerini tanımlamak için kullanılmıştır. Ancak benzerliğin çok çarpıcı olduğu, Darwin'in kaba insanlarla (rude men) alâkalı sosyal süreci tarif ederken sarf ettiği "cinayet, soygun, ihanet ve benzeri şeyler yaygın olsaydı, hiçbir kabile bir arada olamaz, dolayısıyla aynı kabilenin içindeki bu tür suçlar sonsuz

rezaletle damgalanır” cümlesi ile Smith’in sarf ettiği “toplum, her zaman birbirini incitmeye ve yaralamaya hazır olanlar arasında var olamaz. Hırsızlar ve katillerden oluşan bir topluluk varsa, en azından birbirlerini öldürmekten ve soymaktan kaçınmalıdır” cümlesi arasındaki paralellik aşikârdır (Wispe, 1991).

Benzer şekilde Adam Smith ve Herbert Spencer arasındaki etkileşime ilişkin, “*Social Darwinism and the System of Examinations from Elementary to Secondary Education in England (1859-1944)*” adlı tez çalışmasında Belmehdi (2019), Adam Smith’in sosyal Darwinizm ile ilgili rekabet fikrine tekabül eden yarışmayı ve kazanan katılımcılara ödüller vermeyi tercih ettiğini ve Smith’in rekabetçi sınavlar planı, kamu sınav sisteminin başmühendisi olan Jeremy Bentham tarafından geliştirildiğini ve Viktorya Dönemi Devlet reformu yalnızca tek bir siyasî bakış açısının sonucu olmasa da, Konsey Komitesinin 1846’da öğretmen sınavlarını kabul etme kararının Bentham’ın ve dolayısıyla sosyal Darwinizm’in etkisinin bir ürünü olduğu iddia etmekte ve Smith’i de ilkenin babası olarak kabul edilebileceğini ileri sürmektedir.

Mark (1978: 319), Keynes’in, *laissez-faire* ve Darwinizm ekolü arasında bir paralellik olduğunu belirttiğini ve bu paralelin gerçekten çok yakın olduğunu ilk olarak Herbert Spencer’in tanıdığını belirtmektedir. Dahası Keynes’in 19. yüzyıl *laissez-faire* teorisi aslında bir sosyal Darwinizm teorisi olduğu söyleyerek Malthus, Darwin ve *laissez-faire* teorisi arasında “en güçlünün hayatta kalması” fikriyle ifade edilebilecek bir bağlantı kurduğunu Herbert Spencer’in teorisinin çeşitli kısımlarını birbirine bağlayan hayatî bir bağlantı olduğunu düşünmektedir biraz daha ileri giderek onu çıkarım ve teori dağılır demektedir. Ek olarak Spencer’in “*Social Statics*” adlı eserindeki mutluluğa ilişkin argümanı, “sempati” ve Adam Smith’in “*The Theory of Moral Sentiments*”nin bir modifikasyonu olduğuna ilişkin bir yorum yapmaktadır. Spencer’in bu eserindeki yenilik iddiası saçma bulunarak Smith’in argümanını özetlediği ileri sürülmektedir. Spencer teorisini topluma uygulayarak bazı bireylerin doğal olarak güçlü oldukları için refah ve otoriteye yönelik oldukları sonucuna varmıştır. Spencer, yoksulluğun sürekli olarak devam edeceğini çünkü toplumun en güçlü üyelerinin zayıf üyelere üstün geleceğini düşünmektedir. *Laissez-faire* değerlerinde eğitim gören diğer filozoflar, rekabetin daha fazla çaba ve verimliliği sağlayacağına inanmaktaydı (Belmehdi, 2019). Kısaca, evrim teorisinin savunucusu olan İngiliz sosyolog ve filozof olan sanayi devriminin rekabetçi atmosferinde büyüyen Spencer, *laissez-faire* ve serbest girişimciliğin havarisi olarak kabul edilebilir. Bir biyologdan ziyade bir filozof, evrimsel fikirlerin enerjik bir savunucusu olan Spencer, Malthus’un nüfus ilkesini sosyal kalkınmanın dinamik ajanı olarak kullanırken, sınırlı kaynakların zorlamasından kaçmak için toplumları sürekli olarak ekonomik olarak ilerlemeye zorlarken, doğal seçilimi tanımlamak için “en uygun olanın hayatta kalması” ifadesini kullanmıştır (Mark, 1978).

Bu bilgiler ışığında, Charles Darwin’in ve Herbert Spencer’in Adam Smith’ten etkilenmiş olduğu söylenebilir.

4.2. Charles Darwin (1809-1882) ve Herbert Spencer (1820-1903) Etkileşimi

Darwin’in “*The Origin of Species*” adlı kitabının 1859’da yayımlanmasından itibaren Herbert Spencer ve Darwin’in arasındaki etkileşim tartışma konusu olmuştur. Bazı makalelerde karşılıklı etkileşim savunulurken, bazı makalelerde etkinin Spencer’dan Darwin’e ya da Darwin’den Spencer’a yönlü olduğu savunulmaktadır (Haines, 1991). Spencer, kitabını yayınlamasından birkaç yıl önce, “*en güçlünün hayatta kalması*” ifadesini ortaya atmıştı (Durant, 2022). Hatta bu sebeple, bazı sosyologlar, Darwin’in biyolojik bir Spencerian olarak anılması gerektiğini bile savunmaktadır (Séguy, 1986).

Felsefeye yönelmeden evvel, mühendis olan Spencer, evrim ve bir organizma olarak tanımladığı toplum üzerine kapsamlı yazılar yazmıştır. Spencer, askerî toplum tekdüzeliğinde olan insanlığın, sanayi toplumlarının şahsî becerilerine doğru evrimleştiğine inanmaktaydı (Boskoff, 1973). Evrim teorisini, esasen fiziksel evrimden ziyade zihinsel evrime odaklanarak, toplumun işleyişine uyarlamıştır (Kidwell Jr, 1995).

Spencer’in Sosyal Darwinizm doktrini, 20. yüzyılın başlarında, Anglo-Amerikan ırkçılığı ve emperyalizmi haklı çıkarmak için kullanılmıştır (Hofstadter, 2016). Spencer bireyci kapitalizmi övmüştür, ancak sistemin acımasız olabileceğini de kabul etmiştir.

Spencer’in; Sosyal Darwinizm üzerine inşa ettiği toplum, teorisini üç temelden alır: 1) Doğal seçim ile “*uygun olmayan*” bireylerin toplumdaki hızlı bir şekilde yok olması faydalıdır ve devlet fakir ve muhtaçların vaziyetini düzeltmek için kesinlikle hiçbir çaba sarf etmemelidir. 2) Toplumun iktisadî sistemi, *-herkesin kendi şahsî menfaatlerini aramasına müsaade edilirse-*, en iyi şekilde çalışır, bundan dolayı devlet iktisada müdahale etmemelidir, ortaya çıkan sınırsız rekabet, en uygun ticarî mütesebbisin hayatta kalmasını ve uygun olmayanların ölmesini sağlar. 3) Doğal seçim, organizma toplumları üzerinde işler ve savaştan en iyi şekilde kurtulabilen ve yok olmayan toplumlar, toplumsal rekabet tarzı ile gelişir (Kidwell Jr, 1995).

Spencer, yukarıda görüldüğü gibi Darwinizmi toplum teorisine uyarlamakla birlikte; Darwin’in de etkileşim anlamında Spencer’a borcu bulunur. Çünkü Spencer, Darwin’den önce evrimi savunmaktaydı. Darwin, “*The Origin of Species*” kitabının giriş kısmında Spencer’a teşekkür borcunu da bildirmiştir. Darwin teorisini açıklarken, Spencer’ın “*evrim ve en uygun olanın hayatta kalması*” kavramlarını benimsemiştir (Haines, 1991).

Bu bilgiler ışığında; Darwin ve Spencer’in karşılıklı birbirlerinin fikirlerini kabul ederek, *-evrim teorisinin her yönüyle gelişiminde-*, çapraz etkileşim içinde oldukları söylenebilir.

Kısaca, Sosyal Darwinizm, 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında, Darwin’in biyolojik evrim teorisini insan ekonomileri ve toplumları hakkındaki teorilerle birleştiren ancak Darwin’in kendisi tarafından desteklenmeyen Sosyal Spencercilik demenin daha doğru olacağı (Stevenson vd., 2020: 326), entelektüel bir hareket olarak ifade edilebilir. Sosyal Darwinizm, Alman militarizmine ve I. Dünya Savaşına dolaylı olarak katkıda

bulunmakla beraber bilim insanları, sosyal Darwinizmin, İngiliz, Avrupa ve Amerikan yoksulluk yasalarını, hayırseverliğini ve öjeniye ne ölçüde desteklediğini hâlâ tartışmaya devam etmektedir (Badertscher, 2020).

Her ne kadar Spencer, insan gelişimini Lamarckçı, kendi kendine yardımda bir egzersiz olarak tasavvur etmiş biri olarak, öjenist olmasa da Sosyal Darwinizm felsefesini coşkuyla karşılayarak, hızla büyüyen emperyalizm, ırkçılık ve öjeni ideolojileriyle birleşmiştir. "*En uygun olanın hayatta kalması*", yerleşik ırksal farklılıkla ilgili çağdaş kavramları destekleyerek, uluslararası sahnede toprak ve siyasî güç için devam eden savaşları haklı çıkarmıştır (Browne, 2016).

İnsanları kategorize edip hiyerarşik olarak sınıflandıran öjeni düşüncesinin ekonomik reformu sağlamak için kullanımı, bugün için insanlık dışı olarak algılanabilirken geriye dönüp bakıldığında İlerici Dönemde (Progressive Era) sapkınlık ve sözde-bilimsel (*pseudoscientific*) olarak görülmüyordu. Ayrıca çekiciliği belirli bir siyasî ideolojiyle veya belirli bir ülkeyle de sınırlı olmamıştır. Öjenik fikirler, daha ziyade ana akım olmuş ve sosyal düşünce olarak görülmüştür; neredeyse tüm genetikçiler tarafından benimsenmiş, hemen hemen her ideolojik çizgiden bilim insanlarının ilgisini çekmiş ve neredeyse tüm Katolik olmayan Batı ülkelerinde ve diğer birçok ülkede etkili olmuştur. Öjeni, 1880'lerde Francis Galton (Darwin'in kuzeni) (Stevenson vd., 2020) tarafından ileri sürülmüş, 20. yüzyılın başlarında en yaygın bilimsel hareketlerden biri hâline gelerek Avrupa ve Amerika'da geniş çapta yayılım göstermiştir.

Sosyal Darwinizm, bilim ile hâkim ideolojilerin iç içe geçmişliğini net bir şekilde sergilemektedir. Pek çok öjenist, teknolojik ve bilimsel ilerlemenin savunucusuydu. Birçoğu kendini adanmış sosyalistlerdi ve kadınların oy hakkının destekçileriydi ve ancak yine de milliyetçiliği, şovenizmi, seçilimi ve önyargıyı desteklemişlerdir. 1930'ların faşist hareketlerinin elinde bu fikirler, politik hâl gelmiştir. Nihayetinde Hitler'in *lebensraum* (yaşam alanı) ve ırksal saflık fikirleri aracılığıyla tüm dünyanın tanıklık ettiği bir hâl almıştır (Browne, 2016).

Öjenikler, bireycilik karşıtı olmuş, kolektivist bir tutum sergilemişlerdir. Öjeni, ilericilerin metodolojik bütünselliği ile hem bireysel hem de grup düzeyinde seçime izin veren Darwinizmden daha iyi uyum sağlamıştır. Darwinizm, bir grup (tür) içindeki bireylerarasındaki rekabeti barındırırken, öjeni pratikte hemen hemen her zaman gruplararasındaki rekabete dayanmıştır. Öjeniklere göre daha iyi kalıtımın sosyal iyiliğini desteklemek için bireylere güvenilemezdi, bunu ancak uzmanlar yapabiliirdi. Öjeni, insan kalıtımını, doğal seçim yoluyla evrimleşebileceğinden daha verimli bir şekilde (*ve öjenistlerin iddiasına göre daha insancıl bir şekilde*) düzeltme vaat etmiştir. 1930'lardan önce Amerikan öjeni bilimi popüler ve saygın bir hâl almış ve gerçek bilimsel otoriteye sahip olmuştur. Bilimin epistemik ve ahlâkî otoritesine inananlar olarak, ilericiler, İlerici Dönem biyolojisinin insan mirasını açıklayabileceğine ve kontrol

edebileceğine inanarak, bilime karşı neredeyse dinî bir tutum benimsemişlerdir (Dikötter, 1998).

Öjeni, prensipte, bireylerin özgür üreme seçimlerini içerebilse de İlerici Dönemde "öjeni" terimi, insan kalıtımının planlı sosyal kontrolü olarak ifade edilmiştir. Francis Galton (1904), öjenist manifestosunda "*toplumsal kontrol altındaki ajanslar*"dan bahsettiğinde devleti kastetmişti. Gerçekte, doğal seçilimin yerine durum seçiminin geçmesi olan öjeni fikrinin kendisi, doğal seçilimin başarısızlığına ya da en azından görece verimsizliğine dayanmaktaydı. Bununla birlikte; Sidney Webb'in savunduğu öjeni ile *laissez-faire*, İlerici Dönemin terimleri açısından bir çelişki teşkil etmektedir.³

Bireycilik karşıtlığı, verimlilik, bilimsel uzmanlık, teknokrasi, organizasyon ve planlamaya bağlılık, elbette, öjeni desteğini zorunlu kılmamıştır. Amerikan reformcularının hepsi öjeni fikirlerini desteklememiş hattâ öjeni karşıtları az da olsa olmuştur. Ayrıca, ilericiliğin taahhütlerini benimsemeyen birçok kişi de bağımsız olarak öjeniyi benimsemiştir. Ancak ilericilerin temel entelektüel inançları sayesinde; İlerici Dönemdeki düşmanca eğilimler yerine öjeni ve ilericilik ön plana çıkmıştır (Searle 1998: 25-26) ve pek çok ilericî iktisatçı ve onların reform müttefikleri tarafından öjeninin benimsenmesini sağlamıştır.

İlerici Dönem savunucuları; ekonomik reformları yoksulların yükselmesinden ziyade onları sosyal hayata, ekonomiye ve sağlığa tehdit olarak görmüştür. Yoksullar içerisinde yükselmeye lâyık olanları ayırmak için bilimsel yapı olarak sadece kalıtımın kullanılabilceğini savunmuşlardır. Bir başka ifadeyle, ilericiler emeği savunurken, birçok işçi grubunun düşük ücret almasının nedenini yükselmeyi hak etmeyen kişilerden oluştuğunu düşünmeleridir (Leonard, 2003). İlericiler; kadın haklarını savunurken, aynı zamanda kadınları işgücünden uzaklaştıracak, kadınların "*ırkın annesi*" olma yükümlülüklerini daha iyi yerine getirebilecek aile hayatı vizyonunu desteklemişlerdir (Leonard, 2005). İlericiler *laissez-faire* biyolojik sürece karşı çıkarken, birçoğu insan kalıtımının sosyal kontrolü olan öjeniyi savunmuştur (Leonard, 2005a).

5. Taylorizm (Bilimsel Yönetim Çalışmaları)⁴ Üzerinde Etkili Olan Entelektüel Figürler ve İdeolojiler

*"Bir ekole dâhil olmak,
onun peşin hükümlerini de kabullenmek anlamına
geliyor..."*

Gustave Le Bon

Taylor'ın "*The Principles of Scientific Management*" isimli eseri incelendiğinde; atıflı bir akademik yazı tarzını çok benimsemediği, bundan dolayı ilgili entelektüel figürlere referans vermediği, yani eseri üzerinde etkileşimin açıkça olmadığı görülecektir. Ancak yukarıda verilen etkileşimler de dikkate alındığında, düşünce sistemlerinin her biri, diğerini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileme potansiyeli taşımaktadır. Gerek yönetim düşünce tarihi gerekse tüm düşünce tarihi bunların kanıtları doludur. Bünyadzade'nin

³ Said Webb (1910-11, 237), "Hiçbir tutarlı öjenist, oyunu umutsuzluk içinde bırakmadıkça 'laissez-faire' bireyci olamaz. Müdahale etmeli, müdahale etmeli, müdahale etmeli!"

⁴ Taylorizm ve bilimsel yönetim birçok kaynaktan eşanlı olarak kullanılmakta olup bu çalışmada denk gelen yerde Taylorizm ve bilimsel yönetim olarak ayrı ayrı kullanılmış olsa da aynı anlamda kullanılmıştır.

(2009) şu ifadeleri bu süreci daha net ifade etmek adına önemlidir:

“Düşünce tarihinde herkes herkesten bir şeyler alır ve herkes herkesten bir şeyler öğrenir. Düşüncenin mutlak manada bir ilk müellifi yoktur. Esas itibarıyla düşünce tarihi bir iktibaslar ve hattâ yanlış anlaşılacağına bilsen, bir intihaller tarihidir diyeceğim. Kim kimden ne almıştır, kim kime ne borçludur? bunu kesin sınırlarla tespit etmek mümkün görünmüyor.”

Taylorizm'in, 19. yüzyılda yaygın olan düşünce akımlarından olan sosyal Darwinizm'den ve onun entelektüel figür ve takipçilerinden etkilenmiş olmasını dile getiren birçok çalışmaya rastlamak mümkündür. Bu çalışmada bir kısmına yer verilmiş olmakla birlikte, literatürde Taylorizm'in, özellikle sosyal Darwinizm etkisinde kalmasından dolayı ciddi eleştirilere maruz kaldığı görülmektedir (Hanlon, 2016: 109; Şener, Bulut ve Baran, 2022: 28). Yukarıda da değinildiği gibi Adam Smith, ekonomi ve kapitalizmin önemli figürlerinden biri olarak başlangıç noktası olarak alıp onun düşüncelerinden izleyen yüzyıllar boyunca nasıl etkilendiğini izlemek bile iktisat, işletme ve yönetim tarihi adına önem taşımaktadır. Bu çalışmada da ileri sürdüğü kavramsal öncüller nedeniyle orijin olarak alınan Adam Smith'in "Absolute Advantage" teorisini geliştirecek kadar önem verdiği iş bölümü ve iktisadî hayat için esas itici gücün "rekabet" olduğuna savı ile; Herbert Spencer'in "rekabet ve iş birliğinin" uzlaşma içinde olması gerektiğine dair savı ve Darwin'in "ırkların üstünlüğü, iyi olanın hayatta kalması" teorileri ile Taylor'ın "en iyi yöntem", "en iyi yönetim", "işbirliği", "en uygun işçinin/en doğru adamın seçimi" gibi bilimsel yönetimin prensiplerinin örtüştüğü görülmektedir. Bu bölümde, Frederick Taylor'ın bilimsel yönetim çalışmaları üzerinde etkili olduğu düşünülen bu entelektüel figürler ile etkileşim noktaları belirginleştirmeye çalışılmıştır (Fotoğraf 2).

5.1. Adam Smith (1723-1790) ve Frederick Taylor (1856-1920) Etkileşimi

Günümüz ana akım yönetim ilkeleri; sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan bir bakış açısına dayanmaktadır. Süreç, Smith'in uzmanlaşma ve işbölümü kavramlarının peşinden gidilmesi gerektiğiyle başlayıp, Taylor'ın aynı ilkeler doğrultusunda formüle ettiği Bilimsel Yönetim ile devam etmiştir (Grönroos, 1994).

Adam Smith'in meşhur kitabı "The Wealth of Nations"daki, ilk kısım işbölümüyle ilgilidir (Smith, 1776). Smith (1776) kitabının bu kısmında, iş bölümünün üretimi nasıl artırabileceğini, topluğunun üretim süreciyle anlatır. On aşamada üretilen bir topluğunun, her aşamasını aynı kişi yaparsa, günde 10 topluğün üretebilir, yani 10 kişi toplamda 100 topluğün üretebilir. Ancak bu on kişinin her biri sadece bir aşamayı yapsaydı, toplam üretilen topluğün sayısı 4800 olurdu. Yani iş bölümü yapılarak, her işçinin belli bir alanda uzmanlaşması sağlanarak, üretim kapasitesi artırılabilir. Ayrıca, uzmanlaşmasını sağlamaya çalışmak ilgili alanda yeni teknolojilerin gelişmesinin de yolunu açar. Bu da ayrıca üretim hızını artırır. Smith, iş bölümü hususuna o kadar önem vermiştir ki; "Absolute Advantage"- Mutlak Üstünlük Teorisi ile iş bölümünün uluslararası bakımdan da

uygulanması gerektiğini savunmuştur. Bu teoriye göre, bir malı hangi ülke en ucuza üretiyorsa, sadece o ülkü üretmelidir. Bu, her ülkeyi birbirine muhtaç hâle getirir ama üretim verimliliği ve kapasitesi maksimum seviyeye çıkar (Schumacher, 2012).

Temel amacı verimlilik olan Taylor (1914), "The Principles of Scientific Management" isimli eserinde günlük bireysel faaliyetlerden, en büyük şirket faaliyetlerine kadar, ciddi bir verimsizlik olduğunu savunmuştur. Bu verimsizliğin üstesinden gelmek için, bilimsel yöntemlerle belirlenmiş iş metotlarına geçilmesini; çalışanların bilimsel olarak seçilmesi ve belli bir alanda eğitilerek geliştirilmesini, her bir çalışanın farklı bir iş birimine göre ayrıntılı olarak bilgilendirilmesi ve kontrol edilmesini; işin, yöneticiler ve çalışanları arasında iş bölümü yapılmasını, savunmuştur.

"İktisadın babası" (Crowley ve Sobel, 2010) ve "kapitalizmin babası" (Newbert, 2016) olarak kabul edilen Smith'in savunduğu; işbölümünün, verimliliği ve üretimi artıracığı ve bu işbölümü hususunun uluslararası camiada bile uygulanması gerektiği tezi; Taylor'ın verimsizliği yenmek için sadece şirket faaliyetlerinde değil tüm bireysel faaliyetlerde dâhil, işbölümü yapılması gerektiği, bir alanda uzmanlaşma gerektiği tezi ile birebir örtüşmektedir. Taylor; iş bölümü ve uzmanlaşma konusunun ayrıntılarına girmiş, bunların metotlarının belirlenerek, işçiye öğretilerek, kontrolünün yapılarak verimliliğin artırılacağını savunmuştur.

Smith (1776) kitabında, "Her şahıs, kendi menfaati peşinde koşarken, katkıda bulunmaya niyetleneceğinden çok daha fazla topluma katkıda bulunur" diyerek fırsatçı ve gerçekçi bir doktrinle şahsî menfaatlerin, iktisadî hayat için esas itici güç olduğunu ve bunun toplumun menfaatine hizmet eden rekabeti oluşturduğunu savunmuştur. Smith'e göre şahısların ve firmaların kendi menfaatlerini maksimize etmeye çalışması toplumun yararına; kaynakların en verimli şekilde kullanılmasını sağlar. Taylor (1914) da eserinde; rekabetçi piyasanın dünya çapında insanlığa nasıl fayda sağlandığından bahseder. Rekabet sayesinde daha yüksek verimliliğin, toplum da dâhil olmak üzere tüm paydaşların zenginliğinin artmasına yol açtığını anlatır. Smith'in, rekabetin nihayetinden toplumun faydasına olduğu teziyle benzer bir sonuç çıkardığı görülebilir. Zaten hem Smith hem de Taylor'ın iş bölümü ve uzmanlaşma konularındaki savundukları hususlar da verimliliği ve esasen de rekabeti artırıcı temel unsur olarak sayılabilir.

5.2. Herbert Spencer (1820-1903) Frederick Taylor (1856-1920) Etkileşimi

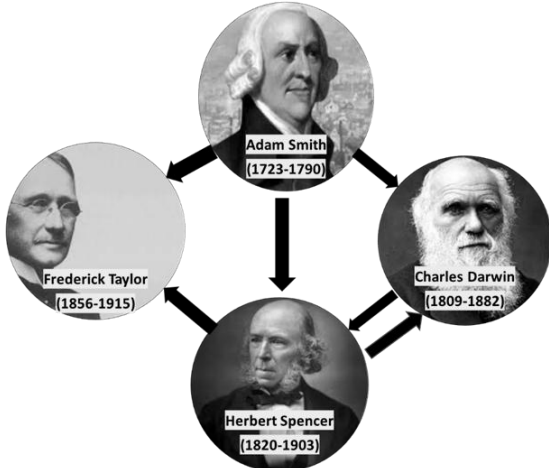
Daha önce değinildiği gibi Spencer, Darwin'in 1859'da ünlü "The Origin of Species" kitabını yayınlamasından birkaç yıl önce, "en güçlüünün hayatta kalması" ifadesini ortaya atmıştı (Durant, 2022). Taylor'ın Bilimsel Yönetim alanındaki çalışmalarının işçiler tarafından olumsuz tepki almasından birkaç yıl önce; Spencer'in fikirleri Amerika'da popülerlik kazanmıştı (Hofstadter, 2016).

Person (1915), Taylor'ın çalışmalarını değerlendirirken; "Bilimsel Yönetimin Babasını" evrimci Darwin ile kıyaslamıştır. Darwin; evrim teorisi ile Spencer'dan çok daha uzun vadeli bir popülerlik ve kimlik kazanmıştır. Taylor'ın, Darwin ile karşılaştırılması, Spencer tarafından popüler hâle getirilen Sosyal Darwinizm fikirleri arasındaki bağlantıyı kurmaya da yardımcı olabilir. Spencer'ı eleştiren

yazarlar; kıyasıya rekabet ve “uygun olmayanın” yok olması hususlarına odaklanmış olsalar da Sosyal Darwinizmde “hayatta kalmak için iş birliğine” olan ihtiyacı da savunması unutulmamalıdır. Spencer; sosyal evrimin, işbirliği ile rekabet arasında uzlaşma sağladığını ancak modern politik teoride, bu ikisinin uzlaşamayacağını; işbirliği içinde kurulmuş toplumun, rekabet içinde olan toplumun antitezi olduğunu savunmuştur (Wiltshire, 1973). Taylor’ın, şirket yönetiminin verimliliğini artırmak için Bilimsel Yönetimi uyguladığı analizlerinde de “rekabet ve işbirliğinin” uzlaşma içinde olması çok önemli husus olarak kabul edilir (Taylor, 1914). Spencer, toplumsal mücadeleyi iki seviyede tanımlamıştır: toplumlararası ve toplum içi bireylerarası; Taylor, iş dünyasındaki mücadeleyi iki seviyede tanımlamıştır: şirketlerarası ve şirket içi bireylerarası. Spencer, bir toplumun hayatta kalabilmesi için toplumsal işbirliğini savunurken; Taylor, bir firmanın hayatta kalabilmesi için işçi yönetiminde işbirliğini savunmuştur (Kidwell Jr, 1995).

19. yüzyılın sonlarında, iş dünyasının kıyasıya rekabetçi tabiatı gereği, şirketler açısından “en uygun olan” hayatta kalabilmiştir. Spencer’in Sosyal Darwinizm fikri, özellikle işçilerle ilgili hayata geçirdikleri yeni eylemlerde kendilerini haklı çıkarma iddialarına destek vermesi açısından, işadamlarını güçlü bir şekilde etkilemiştir (Hofstadter, 2016).

Mutlak yasalara yapılan vurgu ve birinci sınıf işçinin (en uygun olanın) bilimsel seçilmesi; Spencer’in Sosyal Darwinizmi ile Taylor’ın Bilimsel Yönetimi arasındaki benzerliklerdir. Bununla birlikte; Taylor’ın verimliliği artırmak için müdahalesi ve görev tasarımı bilfiil rol alması, Spencer’in felsefesi ile farklı yönü olarak kabul edilebilir.

Fotoğraf 2. Taylorizm Üzerinde Etkili Olan Entelektüel Figürler

6. Sosyal Darwinizm, Sosyal İlerleme ve Taylorizm Etkileşimi

Batı medeniyetlerinde filozoflar, insan eşitliğine vurgu yaparken; Sosyal Darwinistler insanlığı ırksal üstünler ve ırksal aşağılar olarak ikiye ayırmışlardır. Aynı zamanda filozoflar, şiddetli çatışmaları azaltmak için devletlerin giderek hukukun üstünlüğüne boyun eğeceğine inanırken; Sosyal Darwinistler, ırksal ve ulusal çatışmayı biyolojik bir gereklilik, tarihin bir yasası ve ilerlemenin bir yolu olarak göreyerek önyargılı bir ideolojiye katkı sağlamışlardır (Perry ve Jacob, 2008).

Amerikalı tarihçi Richard Hofstadter, doktora tezinden yazdığı kitabı olan “Social Darwinism in American Thought” (1944)’da Spencer’in, “Gilded Age- Altın Yaldızlı Çağ” olarak adlandırılan dönemde kapitalistler için ev filozofu olarak hizmet ettiğini belirtmektedir. Spencer’in takipçileri arasında sadece üniversite profesörü Sumner, akademisyenler değil aynı zamanda çağın büyük hırsız-baron sanayicileri de yer almaktaydı. 1889’da çelik patronu Andrew Carnegie ondan beslenerek,

“Kanun bazen birey için zor olsa da yarış için en iyisidir, çünkü her bölümde en uygun olanın hayatta kalmasını sağlar. Bu nedenle, çevredeki büyük eşitsizliği, sınaî ve ticarî işlerin birkaç kişinin elinde toplanmasını ve bunlar arasındaki rekabet yasasını, kendimizi uydurmamız gereken koşullar olarak kabul ediyor ve hoş karşılıyoruz.”

İfadelerini kullandığı rekabet yasasını yazmıştır (Radick, 2019). İşte Taylorizm, tam da -Amerikan tarihinde genellikle “İlerici Dönem” (Progressive Era) (Radick, 2019) olarak adlandırılan- bu dönemde boy atmıştır. Bu nedenle Taylorizmin kökenlerinin sosyoekonomik koşullarını yansıtmadan yalnızca Taylor’ın Bilimsel Yönetim ilkelerine güvenmek ya da karşı çıkmak doğru olmayacaktır.

Yapısal bir reform çabası içinde olan bir ilerici olarak değerlendirilen Taylor (Vahrenkamp, 2018) ilerici bir teorisyen olmasına rağmen, yönetim için somut çözümlerinin de pratik olmadığını kanıtlanmıştır. Üretim sürecinin yeniden düzenlenmesi hakkındaki fikirleri, büyük ölçüde fabrikaya yönelik olarak kalmıştır: onun ideali, takım tezgâhları ile sıkı bir şekilde yönetilen bir fabrikaydı. Taylor, “işçilerin ve makinelerin mümkün olan en ekonomik şekilde sömürülmesini” amaçlayan teknolojik statükonun teorisyeni olarak ifade edilmektedir. Taylor’a yönelik eleştiriler gerek yaşadığı dönemde gerekse ölümünden sonra sürmüştür.

Taylor’a yapılan eleştirilerin başında, motivasyon ve o zamana kadarki etik anlayışa farklı bir bakış ile yaklaşması gelmektedir. Bu eleştirilerin gerisinde ise onun Darwinist bir tarzda hareket etmesi (Hanlon, 2016: 109) ileri sürülmektedir. Taylor her şeyden önce çalışanları bireyselleştirerek ekonomik birer nesne konumuna indirgemekle kalmamış, makinenin uzantısı bir beden vurgusu ile de insan bedenini aşağılamaktadır. Elbette bunu yaparken temel motivasyonunu, “tüm çalışanların bireysel, maksimum refahlarını sağlamak ve böylece işverenin de maksimum refahını gerçekleştirmek” (Taylor, 1914) olarak ifade etmektedir. Emegi bireyselleştirerek ayak uyduramayanları ya da istemeyenleri ise aylaklar ve kaytaranlar olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla patolojik olduklarını varsayarak işçiyi, ekonomik olarak teşvik edilmiş bir özne olarak konumlandırmaktadır. İşçi seçimlerini Sosyal Darwinist bir tarzda yaparak başarılı erkek işçileri birinci sınıf vb. tasnife tâbi tutmaktaydı. Taylor ve kronometre özdeşleşmiş, Bilimsel Yönetimin hem nefret edilen hem de saygı duyulan bir nesnesi hâline gelmiştir. Belki de Taylor’un çalışmalarına sistematiçlik ve standardizasyon katmasına katkı sağladığı için yönetimi tabircaizse bilim kervanına sokan bir çabanın önemli figürüdür. Taylor ayrıca kendisinden sonra Frank ve Lillian Gilbreth tarafından geliştirilen hareket ve zaman etütlerini kullanarak sinema teknikleri ile kayıt altına alınmıştır. Ancak burada söylenmeden geçilmemesi gereken bir husus

vardır ki o da yapılan bu kayıtların çoğunlukla işçilerin rızası ve bilgisi olmadığı yönünde bilgilerin var olmasıdır (Hanlon, 2016: 130). Bu kayıtların hepsinin nesnellik ve verimlilik adına yapıldığı belirtilmekte ve derlenen notlarla, kotalar ve parça fiyatları belirlenmekteydi. Ancak Taylor'un ve döneminin ırk yönetimi teorisyenlerinin bilimsel referansları hızla sorgulanmıştır. Onun bilime yönelik iddiası aynı zamanda yönetimin kendisini nasıl gördüğüne dair bir değişikliğin habercisi olarak yönetim ideolojisinin, yönetici/sahip inancından, yönetimi alt eden Darwinist bir kazanan olarak değişmiştir. Taylor'a ve döneminin ırkçı yönetim teorisyenlerine ilişkin Stewart (2009: 79) şöyle demektedir:

“Bilimsel yönetimin, bilimsel büyücülüğü doğuran sürecin aynı çağda ortaya çıkması elbette tesadüf değildir. Taylor'ın "emek sorununa" "bilimsel" çözümü, Frederick Augustus Baker'ın kötülük sorununa elektromanyetik çözümüyle aynı türdendi. Dev bir umut makinesiydi, işyerinde ahlâkî mükemmelliği sağlamak için mucizevî bir teknolojiydi. Bu bilim değildi, bilimin bir simülasyonu. Kısacası bir idoldü.”

Taylor'a ve yaklaşımına yöneltilen bu eleştirileri haklı çıkaracak kanıtı Roediger ve Esch (2012) sunmaktadır. Roediger ve Esch (2012: 149), Taylor'ın, Macaristan ve diğer Doğu Avrupa ülkeleri gibi “gayrimedeni” ülkelerden gelen erkeklerin, Almanya gibi “medeni” ülkelerden gelen erkeklerle göre “beş ilâ altı kat daha üretken” olduğunu iddia ettiğini belirtmektedir. Farklı işe alım, yerleştirme ve ücret uygulamalarını doğrulamak için sözde-bilimsel (*pseudoscientific*) veriler kullanıldığı ve patronlar ve ustabaşların, bazı grupların ücretlerini düşürmek, farklı gruplara farklı ücretler ödemek, üretkenlik oranlarını artırmak, grevleri kırmak ve vasıfsız işleri sürdürmek için ırksal gerekçeleri ve sınıflandırmaları kullandığını iddia edilmektedir. Fakat Taylor bunu reddeden ifadeler kullanmış olsa da yönetimin, Anglo-Sakson eğitilmiş beyaz erkeklerin işi olduğu fikrini pekiştiren bir tutum izlemiştir. Irk yönetimi ve bilimsel yönetim arasındaki teorideki gerilimlere rağmen, ikisi pratikte birarada var olmuştur.

Taylor'ın ırkçı görüşleri “İlerici Dönem”de olağandışı sayılamazdı. Aslında Taylor gibi birçok ilerici, göçmenlere karşı benzer bir tutuma sahipti ve Sosyal Darwinizm ve öjeni gibi kavramlara inanmaktaydı (Bowden vd., 2020: 54). “Bilimsel Yönetim” terimi, başlangıçta 1910'ların ilerici ideallerine referans olarak seçilmiştir (Cayet, 2007). Taylorizmin referans konumunu pekiştiren en önemli örneklerden biri, hiç kuşkusuz Taylor'un pik demir fabrikasında, sisteminin “yüksek fiyatlı adamlar” yaratma yeteneği konusunda halkı eğitmek için kullandığı ünlü “Schmidt” arketipidir. Bu örnek, yönetim bilimi ve ırk yönetimi arasındaki örtüşmeyi net bir şekilde sergilemektedir. “Schmidt” sadece bir arketip⁵ değil aynı zamanda stereotipti⁶. Taylor'ın, Schmidt adını verdiği bu arketip aslında bir Alman ve adı da “Noll” idi. Taylor, işçinin yeni sisteme boyun eğmesini ve demiri hareket ettirme yeteneğinin kısmen Alman “ırkına” üyeliğinden kaynaklandığını vurgulayarak Schmidt'in, güç, sebat ve tasarruf sevgisini somutlaştırdığını ifade etmiştir. Pennsylvania Dutch, Almanların yoğunlukta olduğu bir

bölge olarak anılırdı. O bölgeden yeni işe alınan grubun bir kısmı, duyulmamış bir standart olan, günde kırk yedi uzun ton pik demir taşıma standardına uyana kadar (ya da Macarlar tarafından dirençle karşılaşılan dek) Taylor'ın yardımcıları ırksal düşünmeye devam ederek işçileri kandırarak tehdit etmiştir (Roediger ve Esch, 2012: 145). Amerikalı işçiler makineleri çalıştırmak için harekete geçtiğinde, “kırle uğraşma işini İtalyanlar ve Macarlar yapıyor” diye övündüğünü de vurgulamak gerekir. Tüm bu eleştirilere rağmen Taylor, yönetim tarzını çoğunlukla, ırkları değil süreçleri manipüle etme konusundaki bilimsel uzmanlığa dayalı olarak pazarlamıştır. Bilimsel Yönetim, Bernard Doray'ın deyişiyle, “kendisini doğuran toplumu karakterize eden toplumsal şiddetin yaralarını taşımaktan” kaçamayan bir “bilim”di. Yönetim yanlısı varsayımlarla dolu, seçici bir şekilde halk bilgisine ve mevcut çalışma modellerinin kişisel çıkarlarına yönelik gözlemlere dayanıyordu. Bu nedenle Bilimsel Yönetim, yirminci yüzyılın başlarındaki diğer büyük yara izi taşıyan, yaraya neden olan bilimle -ırksal hiyerarşilerin devam eden detaylandırılmasıyla- geniş ölçüde uyumluydu (Roediger ve Esch, 2012: 168).

Japon sanayici Konosuke Matsushita, Amerika'nın uluslararası pazarlar için yarışını kaybetmesinin kaçınılmaz olabileceği öngörüsünü; “Amerika kaybedecek” diyerek ifade etmektedir. Matsushita bunun sebebinin “Taylorizm denilen beyin hastalığının” insanlara bulaşması olarak ifade etmektedir. Sosyal Darwinizme gömülü Taylorizm; “yardımsever diktatörler en uygun oldukları için yönetmeli ve geri kalanlar çalışmalı” fikrini dikte eden hem önceden belirlenmiş tabii düzene hem de kârın maksimizasyonuna inanmaktadır. İlki düşünmeyi, ikincisi ise yönergeleri takip etmelidir; iki grup arasındaki istişareler ve etkileşimler yönetici sınıfın otoritesini tehdit ettiği için önerilmez (Gray, 1993: 371).

Ancak Taylor zamanında, Bilimsel Yönetim anlayışıyla adaleti teşvik etme sözü vererek, patronların keyfi güç olarak gördüğü şeyin yerine merkezî planlamayı koymayı önerdiğinde, ilericiler bunun yalnızca verimliliği değil, aynı zamanda adaleti de artırdığını tespit etmişlerdir. Bilimsel Yönetim, patronların liderliğinin yerine “yetkinlerin liderliğini” ikame etme sözü vermiştir (Haber, 1964: X). The New Republic'ten Herbert Croly, Bilimsel Yönetimin, “hürsüz baronların” yerine teknokratik yönetime olan ilerici inancı yakalayan ve aynı zamanda ekonomik reformcuların “endüstriyel demokrasi” ile ne kastettiklerini ortaya koyan bir terim olan “endüstriyel devlet adamının” yer alacağını ifade etmiştir. Taylor, “geçmişte, insan önceydi, gelecekte sistem önce olmalı.” demiştir. Tabii ki adalet iddialarına rağmen, Taylor, tüm planlamacılar gibi, otoriteyi ortadan kaldırmamıştır. İşletmenin örgütsel hiyerarşisini düzleştirerek ve gerçek yetkiyi, özellikle de işe alma ve işten çıkarma yetkisini planlama departmanına vererek, yalnızca yerini değiştirmiştir. Taylor gerçekten de ustabaşların gücünü azaltmış, ancak bunu verimlilik uzmanlarına vererek yapmıştır (Haber, 1964:25). Taylor, iki kanal aracılığıyla, emek ve sermaye arasında daha fazla iş birliği vaat etmiştir:

⁵ Arketip; diğer ifadelerin, davranış kalıplarının ve nesnelerin kopyaladığı veya taklit ettiği bir ifade, davranış kalıbı veya prototip modeldir; standart örnek, temel örnek, ilk örnek olarak da adlandırılabilir (Wikipedia, 2013).

⁶ Stereotip; belirli bireyler ya da davranış biçimleri hakkında yaygın olarak benimsenen herhangi bir düşüncedir (McGarty et al., 2002).

1. Daha iyi çalışma teknikleri ve işçi çabasını artıran denetim,
2. Daha fazla çıktının, hak sahipleri arasında değerine göre bölünmesi.

Ancak pratikte çoğu işçi, çalışma çabalarının daha fazla izlenmesini pasif bir şekilde kabul etmemiştir. Hattâ pek çok işçi verimlilik uzmanının eğitimini de kabul etmemiştir (Jones, 1911: 834). Yeni yetkililerin ustabaşı yerine planlayıcı olması hâlinde, işçilerin daha az özerklik ve daha fazla denetimi memnuniyetle karşılayacağı fikri; Taylor ve hayranlarının peşin hükümlerini göstermektedir.

Bilimsel yönetimin üretimi artırması sebebiyle, emek-yönetim çatışmasını azaltmanın çekici bir beklentisini ortaya çıkarmıştır. Daha fazla üretim, "her iki tarafın da bu fazlaman nasıl bölüneceği konusunda tartışmaya gerek kalmayacak kadar büyük olana kadar, artık bölüşümünden gözlerini ayırmasını" mümkün kılacaktır (Haber, 1964:27). Ne kadar abartılı olursa olsun, bu emek mücadelesinin kuşattığı bir çağda cezbedici bir ihtimaldi. Taylor, ekonomik reformcular gibi, emek sorununu birincil olarak ele almıştır. Hem işçilerin hem de yönetimin, aslında asıl nedeni verimsizlik olduğu hâlde, emek çatışmasını ekonomik yaşama özgü olarak yanlış bir şekilde düşündüklerine inanmıştır. Taylor; ortak düşman olan verimsizliğin, emekçiler ve yöneticiler tarafından paylaşıldığı zaman, iş birliğinin artacağını savunmuştur.

Birçok ilerici için daha fazla verimlilik, esasen ilerlemeyi tanımlamıştır. İlericilerin verimlilikten kasıtları, üretken verimliliktir. Taylor'ın, "ekonomist olarak mühendis"ten kastı, mühendislerin siyasî ekonomist olmaları gerektiği değil, israfı azaltmaları ve belirli bir miktarda girdiden daha fazla üretimi teşvik etmeleri gerektiğiydi. İlericiler, endüstriyel verimliliği hevesle ve hızla idrak etmişlerdir. Hattâ bilimsel planlamanın toplumda daha genel olarak verimliliği artırabileceğini hayal etmişlerdir. Sadece endüstride ve hükümette değil, aynı zamanda eğitimde, tıpta, evde ve insanların kendisinde de daha fazla verimlilik vaat eden kitaplar yazılmıştır (Leonard, 2009). Joseph Mayer Rice'in 1913'te en çok satan kitabı olan "Eğitimde Bilimsel Yönetim", yeni eğitim testlerinin sonuçlarını yayımlamıştır. Irving Fisher (1909: 15), insan verimliliğinin araştırılması ve geliştirilmesi anlamına gelen "biyolojik mühendisliğe" önyak olmuştur. Ev ekonomisinin kurucusu Ellen Swallow Richards (1910: 152-53), evde daha fazla verimliliği savunmuştur. Richards, "ev işlerinin, mühendislik çağında mühendislik ilkelerine göre erkek ve kadının iş birliği ile yapılması" gerektiğini önermiştir. Sosyolog ve Bakan Samuel Dike (1912) dinî uygulamaların bile daha verimli hâle getirilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Bu bilgiler ışığında, Taylorizm ve özellikleri dikkate alındığında içinde doğup büyüdüğü İlerlemeci Dönemin etkilerini doğrudan taşıdığı söylenebilir.

Koruma (*protection*), verimlilik (*productivity*) aynı kökenden iki terimdir. İlerici Dönemde; koruma konusunda, yalnızca toprak gibi tabii kaynaklara değil, aynı zamanda sosyal ve insanî kaynaklara da atıfta bulunmuştur. Irving Fisher (1909: 1) "National Vitality" adlı eserinde "tabii kaynakları koruma sorunu, daha büyük sosyal verimlilik

sorununun yalnızca bir parçasıdır" diye savunmuştur. AALL⁷'nin sloganı "İnsan Kaynaklarını Korumak" olmuştur. "The Passing of the Great Race"ın yazarı Madison Grant bugün gerici bir bilimsel ırkçı olarak anılmaktadır, ancak aynı zamanda önde gelen bir tabiat koruma uzmanıydı. Grant, batı topraklarının ve Anglo-Sakson ırkının yağmalanmasını, uzman yönetim dayatması olarak değerlendirmiştir (Leonard, 2009).

Verimlilik, kesinlik veren bir ölçüme ve bilimsel otoriteye ihtiyaç duymuştur. Charles McCarthy'nin "Wisconsin Fikri"nde; Theodore Roosevelt (1912) ilerici iktisatçı Simon Patten'den alıntı yaparak, "sonuç ölçüleri olmadan bir ideal anlamsız hâle gelir. Gerçek idealist, bir pragmatist ve bir ekonomisttir. Ölçülebilir sonuçlar talep eder. . . [Çünkü] ancak bu şekilde sosyal ilerleme mümkündür." demiştir (Leonard, 2009).

İlerici sosyal bilimciler, özellikle AEA⁸ ve AALL'nin kurucuları, reform ekonomisinin ampirik yönelimini, geç klasik politik ekonominin daha soyut, tümdengelimci yaklaşımından keskin bir şekilde ayırmıştır (Barber, 1987). Richard T. Ely, AEA'nın kurucu ilke ifadelerinden birini aforoz ederek, "Bak ve gör: "Spekülasyondan çok, ekonomik hayatın gerçek koşullarının tarihi ve istatistikî incelemesine bakıyoruz" (Seligman, 1925: 148) demiştir. İlericilerin kafasında; reform ekonomisini daha bilimsel yapan husus, ölçüm ve politik ekonomiye ampirik bir yaklaşımdı. Lester Ward (1915: 46), birçok ilericinin özlemlerini yansıtarak, "eğer toplumsal olayların yasaları istatistiksel olarak formüle edilebilseydi, bilimsel yasa yapma için kullanılabilirdi." demektedir.

Verimlilik uzmanları yalnızca fabrika zeminlerinin, devlet okullarının, hanelerin ve göçmen mahallelerinin üretkenliğini ölçmekle kalmamış, aynı zamanda insan bedenlerini, insan karakterini ve insan zekâsını da ölçmüşlerdir. Geç İlerici Dönem, zekâyı ölçmenin gelişini işaret etmiştir. Stanford psikoloğu Louis Terman'ın Binet; IQ testi için 1916 tarihli el kitabı "The Measurement of Intelligence"ı, kısa süre sonra Vineland (NJ) School for Feeble Minded Boys'un müfettişi Henry Herbert Goddard tarafından yazılan "Human Efficiency and Levels of Intelligence" (1920) izlemiştir. Goddard (1920: 35-36), Ellis adasındaki muhacirlerde zekâ testini yapmıştır ve %80'ini "gerizekâli" olarak bulmuştur. Robert Yerkes ile Amerikan Ordusuna Birinci Dünya Savaşı için alınan askerlerde yaptıkları testte, askerlerin %70'ini 12 yaş ve altı zekâ yaşında bulmuşlardır.

Öjenistler, karmaşık bir özellik olan zekâyı ölçmeyi hayal etmeden önce, insan kafalarını ölçmüşlerdir. Yüzyılın başında, Veblen'in "Journal of Political Economy"si, önde gelen fiziksel antropologlar Georges Vacher de LaPouge ve Otto Ammon'un (LaPouge ve Closson, 1897: 54) bilimsel ırkçılığını popülerleştiren ve bunun propagandasını yapan iktisatçı Carlos Closson'un sıradışı bir makalesini yayınlamıştır. Antropologlar, kalıcı bir ırk hiyerarşisi gösterdiğine inandıkları sefalik indeks yani kafa genişliğinin kafa uzunluğuna oranını hesaplayarak binlerce insan kafasını ölçmüşlerdir. Kafaların ölçülmesinin, "bakteriyolojinin tıp bilimlerinde devrim yarattığı gibi siyaset ve sosyal bilimlerde de kökten bir devrim yaratmaya

⁷ American Association of Labor Legislation (Amerikan Çalışma Mevzuatı Derneği)

⁸ American Economic Association (Amerikan Ekonomi Derneği)

"mukadder" olduğunu savunmuşlardır. Veblen için biyolojik ve antropolojik bilimlerden öğrenilecek çok şey vardı. Sosyal Darwinizmden derinden etkilenmiş, neoklasik varsayımları kültürün gücünden uzak ve dar olduğu gerekçesiyle reddetmiş, bunun yerine kültürel gelişmenin takdiri üzerine kurulu "evrimsel" bir ekonomiyi savunmuş ve ekonomik çıkarların, güçlerin ve kurumların ekonomik şekillendirmedeki rolünü açıkça kabul etmiştir (Alchon, 1985:16). Taylor, Veblen tarafından büyük saygı görmüştür (Diggins 1978). Veblen, Taylorizmi, kârları bilimsel amaçlara dayalı verimlilik kavramıyla değiştirecek bir sistemi teşvik ederek işi evcilleştirmenin bir yolu olarak görmüştür. Walter Lippmann, bilimin kullanılması yoluyla yönetimin evrimleştirilebileceği inancında Veblen ile aynı fikirde olmuştur.

Kapitalist üretim ilişkilerinin temel parçalarından biri akılcılıktır (Gürsel, 2014). Akılcılık ise; akli bilginin ana kaynağı ve testi olarak görülür (Blanshard, 2022) ve bilgi ve gerekçelendirme kaynağı olarak akla müracaat etmeyi savunur (Lacey, 1996). Hakikat kıstasının duyusal değil, elektüel ve tündengelimli olduğu bir metodolojidir (Bourke, 1962). Sayma ve hesaplama iktisadî akılcılığın başlangıcı sayılabilir (Gorz, 2007) ve iktisadî akılcılığın büyük hedefi ise verimlilik artışıdır (Kaya, 2019). Çünkü ancak bu sayede imalatın eldesi, verim, çalışmanın süresi ve kâr gibi unsurlar sayısal hâle getirilerek, denetlenebilir ve öngürülebilir. Çalışma ve imalat süreçlerinden hisler ve estetik çıkarılır. Kapitalist düzende, işçi kendisi için değil, başkasının tüketmesi ve pazarda satılması için üretim yapar yani maksat, üretenin ihtiyacını karşılamak değil kâr etmektir (Gorz, 2007). İşçi, kendisinin dışında kaldığı bir planlamaya göre üretim yapar. Tüm bu süreçler, işçiden bağımsız bir akla ve regülasyona tâbidir ve işte bu süreci dijitalleştiren, iktisadî akıldır. İktisadî akılcılıkta, insan da iktisadîleşir ve akılsallaştırılır yani bu durumda işçiler de ölçülmeli, davranışları tahmin edilmeli ve programlanabilmelidir (De Gaulejac, 2013). Aynı zamanda sürecin en son hâli, yani üretim garanti altına alınması gerektiği için, işçi sadece hesaplanan süreçleri uygulamaya koymalıdır, özneliğini bir kenara bırakmalıdır, kısacası süreçte kişi araçsallaştırılır (Gorz, 2007). Bu bağlamda akılcılığın, en yüksek hâlini Taylorizmde bulduğu ve imalatın subjektifleştirilmesi, bilimselleştirilmesi ve yönetilmesinin yani esasen kontrol edilmesinin tarifi olduğu söylenebilir (Braverman, 2008, 105-106). Taylorist ideolojide; işçiler, kabiliyetlerine uygun işler verildiğinde ve yapılan işe göre adil bir şekilde ücretlendirildiklerinde, en az beceriye sahip işçinin dahi akılcı bir şekilde optimize edilmiş iş prosedürlerinin üstünlüğünü kabul etmesi beklenir (Taylor, 1914). Sosyal Darwinizm de bireyden hareket eder ve onu rasyonel ve faydacı yeteneklere sahip bir varlık olarak kabul eder (Yücel, 2016). Darwinist seçim ile akılcı seçim arasında, optimizasyon ve maksimizasyon kavramlarının her ikisinde de merkezde olması sebebiyle derin ve ilginç bir bağlantıdan söz edilebilir (Dartch, 2017). Doğal seleksiyonda, Darwinçi uyumlar maksimize edilir. Akılcı seleksiyonda ise, insanların, bir fayda fonksiyonunu maksimize etmeye çalıştığı varsayılır. Bu, sosyal bilimlerdeki pek çok çalışmanın yol gösterici varsayımdır. Dolayısıyla sosyal Darwinizmdeki uygunluk (en uygunun hayatta kalması) kavramı ile rasyonalist seçimdeki fayda kavramı arasında yakın ve ilginç bir paralellik vardır (Dartch, 2017). Kısacası, akılcılığın, sosyal Darwinizmle de

maksimizasyon ve optimizasyon konularında paralellik gösterdiği ancak Taylorizmde uygulama alanında en yüksek hâlini aldığını söyleyebiliriz.

Tüm bu söylenenler ışığında, Taylorizm'in Spencer Sosyolojisiyle veya 19. yüzyılın sonlarında Amerikan Sosyal Darwinistlerinin eserleriyle ilgili yönlerini, 19. yüzyılın sonlarında önemli bir Amerikan Sosyal Darwinist olan Yale profesörü Sumner tarafından yapılan açıklama ile özetlemek yerinde olacaktır. Sumner, tüm toplumsal işlevlerin daha mükemmel bir entegrasyonunun doğal olarak evrimleşmekte olduğunu savunmakta ve *gücün yoğunlaşması, daha yoğun kontrol, daha yoğun disiplin ve daha katı yöntemler*, bu entegrasyonun unsurları arasında sıralamaktadır. Sumner, Taylor/Taylorizm ve Sosyal Darwinizm ilişkisini kurarken şu yorumları yapmaktadır (Kidwell, 1995: 773):

- Taylor çalışmalarında, işi yapmak için en uygun olarak birinci sınıf erkekleri tercih etmiştir. İşçinin bu şekilde nitelendirilmesi, Taylor'ın Bilimsel Yönetim altında gerekli olmadığına inandığı eşitlikçi anlayış, sosyalistler ve sendikalarda her türlü muhalefeti yaratmıştır.
- Taylor'un anlayışı geçmişte yönetime rehberlik eden temel kuralların ve yöntemlerin yerini alarak, belirli görevleri yerine getirmek için çalışanların bilimsel seçimi esas almıştır.
- Taylorizmde, bilime dayalı yeni bir yönetim sisteminin daha eski, daha az sistematik yönetim felsefelerinin yerini alacak şekilde gelişeceği fikri hâkimdir.
- Spencer'in, yetenekli bireylerin kabiliyetlerini, toplumu ileriye taşımak için kullanabileceğini vurguladığı gibi Taylorizmde de gayriresmî grup normlarının çalışma grubu üretkenliğini baskı altına almasına izin vermeye devam etmek yerine, bireysel çalışmaya ve bireylerin en yüksek verimlilik ve üretkenliklerine kadar geliştirilmesine vurgu yapılır.
- Taylorizmde, her görevi gerçekleştirmenin en iyi yolu vardır. Spencer'in fikrinde olduğu gibi bu fikir Taylor'ın görev tasarımı yaptığı bilimsel vurguyla paralellik göstermektedir.
- Taylorizmin, teknolojiye dayalı ve yöneticilerin ayrıcalıklı bireylere yönelik değer yargılarından ve kişisel önyargılarından yoksun, ihtiyaç duyulan kontrollerin kişisel olmayan doğası anlayışı sosyal Darwinizm'in, yasaların insan müdahalesiyle değiştirilemeyeceği düşünülen gayriahlâkî doğasıyla ilgilidir. Bununla birlikte, Taylor'ın sistemi ile sosyal Darwinizm arasındaki önemli bir fark, Taylor'ın işlere yönetimin aktif müdahalesini istemesi ve yöneticileri, işçilerin kafalarında bulunan görevlerin bilgisini yakalamaya teşvik etmesidir.

Yukarıda sıralananlara rağmen Taylor'ın sistemi birçok yöneticinin desteğini almıştır. Bugün bile hakkında konuşmaya ve yazılmaya devam edilmektedir, özellikle endüstri 4.0'ın etkisiyle, dijitalleşmiş çağdaş işyerinde Taylorist fikirlerin varlığını ifade eden dijital Taylorizm/yeni Taylorizmden söz edilmeye bile başlanmıştır. (Bkz.: Nyckel, 2020)

7. Sonuç

“Bilim ideolojilerden korunmalıdır.”

(Feyerabend, 2020: 13)

“Bilim felsefesi olmadan yapılan bilim tarihi kör,
bilim tarihi olmadan yapılan bilim felsefesi ise boş bir
girişimdir.”

Imre Lakatos (Aktaran: Kuhn, 2021: 13)

Bilim tarihinde Darwin, yaptığı çalışma ile birçok bilim insanının düşüncesini derinden etkilemekle kalmamış toplumsal hayatta da kendini derinden hissettirmiştir. Ancak çoğu zaman bu durum Darwin’in kendisinin bile kontrolünden çıkmış olan sorunlu düşüncelerin üretilmesine kadar gitmiştir. Sosyal Darwinizm olarak bilinen ve Spencer tarafından geliştirilen düşünsel genetiği sadece Darwin’e değil Adam Smith’e kadar uzanan bu anlayış (Torun, 2013) zaman içinde Darwinizmden daha popüler olmayı da başarmıştır. Öyle ki sosyal alanda birçok patolojik durumun dayanağı olduğu ileri sürülmüştür. Ortaya çıktığı 1870’lerden itibaren günümüze değin etkisini gözlemlemek mümkündür. Darwin’in, Adam Smith’ten etkilenmiş olması felsefe-bilim-paradigma ve ideoloji arasındaki paradoksal besleyici ilişkiyi tekrar tekrar tartışmaya devam ettirecektir.

Taylor, Sosyal Darwinizmin bilimsel silâhı (Vahrenkamp, 2018) olarak görülen ölçme sürecini etkin bir şekilde kullanmıştır. Taylor’ı, üretim pastasının boyutunu artırmak için yönetim ve emek arasında iş birliği aradığı için ilerici olarak görenler, en uygun ilkelerin hayatta kalması ile Bilimsel Yönetim arasında ortak hiçbir şey göremeyebilirler. Taylor’a daha olumsuz bakanlar, onun üretim vurgusu ile birinci sınıf olamayacak kadar zayıf olanların ayaklar altına alınması arasında benzerlikler görebilirler.

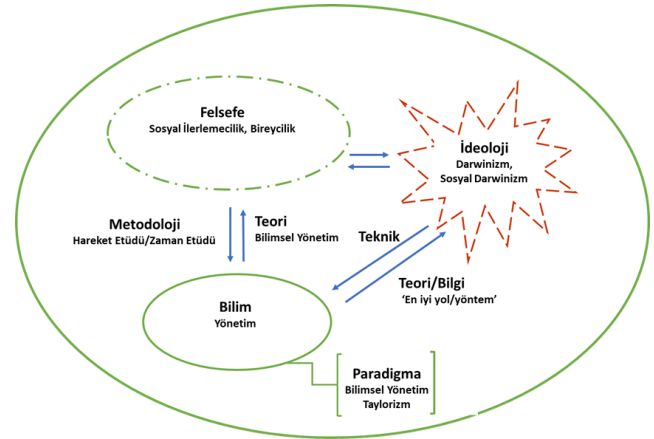
Sosyal Darwinizm savunduğu ilkelerden dolayı pek tabii iş dünyasında etkilerini, iş sistemi, hayatta kalma, kâr maksimizasyonu, rekabet, kişisel çıkar ve ekonomik kaçınılmazlıklarla başa çıkma yeteneğinin geliştirilmesi gerekliliği gibi olgularla göstermeye devam etmektedir.

19. yüzyılın sonlarında sanayiciliğin birçok suiistimaline gerekçe sağlayan bir teorisyen olarak anılan (Kidwell, 2007:782) Spencer ve onun ileri sürdüğü Sosyal Darwinizm sadece bu çalışmada olduğu gibi yönetim çalışmalarını değil kendi çağında birçok edebiyatçıyı da (Jack London, Frank Norris, Theodore Dreise) etkileyip bu etkinin altında eserler vermesine neden olmuştur. Benzer etki Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki bilim insanı ve edebiyatçılar için de geçerlidir (Örneğin, Ömer Seyfettin, Bkz: Bengücan, 2021). Dolayısıyla bir düşünce biçimi ve akımı olarak ele aldığımız Sosyal Darwinizmi özellikle 19. ve 20. yüzyılda baskın olarak gözlemlemek mümkündür. Ancak Marx ve Althusser’in teziyle, “ideolojinin tarihi yoktur” dediği gibi belki de bugün bile balığın içinde yaşadığı su benzetmesi gibi bu ideolojilerle var olmaya devam etmekteyiz. “Çünkü ideoloji zihin ürünüdür ve zihnin işleyiş biçimi tüm tarih boyunca aynıdır” (Güngör, 2001:225).

Bilimin ideolojiyle iç içe olma potansiyeli, mutlaka bilimsel iddiaları baltalamaz veya bilimin epistemik ve kültürel değerini düşürmez. Gerçek dünyadaki zorlukları çözmek için bilim iyi kullanılmalı ve ciddiye alınmalıdır. Bilimi

ciddiye almanın bir kısmı, ideolojilerin bilimsel süreçleri ve uygulamaları nasıl etkileyebileceğinin makûl bir analizini içerir (IEP, 2022). Bu amaçla burada sadece Sosyal Darwinizm ile ilişkilendirilen Taylorizmin aynı zaman da Lenin’in bilimsel yönetim düşüncesine ilgisinden dolayı sosyalizm ile ilişkilendiren ve bilimsel yönetimin sonunun sosyalizm olduğunu ileri süren çalışmalar da (Keir, 1917: 359) dikkate alınarak yönetim bilimi ve ideoloji etkisi üzerine tartışmalar içeren çalışmalar yapılması önerilmektedir. Kısaca bundan sonraki süreçte yönetim bilgisinin sosyolojisi üzerine odaklanılması gerçekleştirilecek değişim ve yenilikler için de önem arz etmektedir.

Bundan sonraki çalışmalara da kapı arayabilecek ve yanlışlanmaya açık kavramsallaştırma Şekil 3’te verilmiştir.

Şekil 3. Çalışmaya Ait Yapılandırılmış Kavramsallaştırma

Hakkında çokça çalışma yapılmış ve çokça şey söylenmiş bir alan, elbette çokça okuma yapmayı da gerekli kılmaktadır. Ancak yazarların alanları dikkate alındığında bunun pek de mümkün olmadığını itiraf etmek gerekir. Buna rağmen temel eserler gözden geçirilerek ideoloji ve bu çalışma kapsamında ele alınan kavramlar arasındaki ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Her bilimsel çalışmada olduğu gibi bu çalışma da sınırlılıkları ile yanlışlanmayı beklenmektedir.

Son söz: “Ben kültürel cinayet için bilimin adını kullanan ideolojilere karşıyım” (Feyerabend, 2020: 27).

Kaynakça

- Abercrombie, N., Turner, B. (1978). The Dominant Ideology Thesis. *British Journal of Sociology*, 29(2), 149-170.
- Alchon, G. (1985). *The Invisible Hand of Planning Capitalism, Social Science, and the State in the 1920s*. Princeton University Press.
- Althusser, L. (2010). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. 4. Baskı, İthaki Yayınları.
- Audi, R. (1999). *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. Cambridge University Press, New York.
- Awbrey, S. M. (2006). Book Review: Capitalism, Social Privilege and Managerial Ideologies. *Management Learning*. 37(1), 131-134.
- Badertscher, K. (2020). *Social Darwinism*. 1914-1918-online. International Encyclopedia of the First World War, ed. by Ute Daniel, Peter Gatrell, Oliver Janz, Heather Jones, Jennifer Keene, Alan Kramer, and Bill Nasson, issued by Freie Universität Berlin, Berlin 2020-11-17.
- Baradat, L. P., & Phillips, J. A. (2016). *Political ideologies: Their origins and impact*. Routledge.

- Barber, William. (1987). Should the American Economic Association Have Toasted Simon Newcomb at Its 100th Birthday Party? *Journal of Economic Perspectives* 1, 179-83.
- Barley, S. R., Kunda, G. (1992). Design and Devotion: Surges of Rational and Normative Ideologies of Control in Managerial Discourse. *Administrative Science Quarterly*, 37(3), 363-399.
- Belmehtdi (2019). Social Darwinism and the System of Examinations from Elementary to Secondary Education in England (1859-1944). University of Mustapha Stambouli – Mascara, Faculty of Letters and Languages Department of English Language and Literature, Master Degree Thesis.
- Bengücan, F. (2021). Ömer Seyfettin’de Milliyetçilik ve Sosyal Darwinizm. *International Social Sciences Studies Journal*, 7(87), 3770-3775.
- Bitterman, H. J. (1940). Adam Smith's Empiricism And The Law Of Nature I, 48 *J. Pol. Econ.*, 487.
- Blanshard, B. (2022). *Rationalism*. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/rationalism>
- Bluhm, W. T. (2014). *İdeoloji ve Politik Kültür*. İdeoloji Üzerine Eleştirel İdeoloji Analizleri. Derleyen ve Çeviren: Can Şahan. Pales Yayınları.
- Boskoff, A. (1973). JDY Peel (Ed.): Herbert Spencer On Social Evolution (Book Review). *Social Forces*, 52(1), 127.
- Bourke, V. J. (1962). Rationalism. *Dictionary of Philosophy*, 263.
- Braverman, H. (2008) Emek ve Tekelci Sermaye: Yirminci Yüzyılda Çalışmanın Değersizleşmesi, çev. Ç. Çıdamlı, İstanbul: Kalkedon.
- Browne, Janet. (2016). “Charles Darwin and Ideology: Rethinking the Darwinian Revolution.” *Mètode Revista de Difusió de La Investigació* 0 (7) (June 20).
- Bowden, B., Muldoon, J., Gould, A. M. McMurray, A. J. (2020). *The Palgrave Handbook of Management History*. Springer Nature Switzerland.
- Bünyadzade, G. (2009). Doğu'da Batı'da İrrasyonel Düşüncenin Boyutları. Ötüken Neşriyat.
- Cayet, T. (2007). A Scientific Management of Work? A micro-international perspective on the internationalization of management ideas. *EBHA Conference*. Geneva, 13-15 September.
- Chiapello E, Fairclough N. (2002). Understanding the new management ideology: a transdisciplinary contribution from critical discourse analysis and new sociology of capitalism. *Discourse & Society*, 13(2), 185-208.
- Crowley, G. R., & Sobel, R. S. (2010). Adam Smith: Managerial Insights From The Father of Economics. *Journal of Management History*. 16(4): 504-508.
- Darwin, C. (1871). The Descent of Man And Selection In Relation To Sex. New York, NY: *The Modern Library*.
- Dartch (2017). *Darwinism and the Theory of Rational Choice Report*. European Commission Cordis Research Result. url: <https://cordis.europa.eu/project/id/295449/reporting>
- De Gaulejac, V. (2013). *İşletme Hastalığına Tutulmuş Toplum*, çev. Ö. Erbek. İstanbul: Ayrıntı.
- de LaPouge, Georges Vacher, and Carlos C. Closson. (1897). The Fundamental Laws of Anthro-sociology. *Journal of Political Economy*, 6(1), 54-92.
- Dike, Samuel. (1912). Shall Churches Increase Their Efficiency by Scientific Methods? *American Journal of Theology*, 16(1), 20-30.
- Dikötter F. (1998), Race Culture: Recent Perspectives on the History of Eugenics, *The American Historical Review*, 103(2), 467-478.
- Durant, W. (2022). *The Story of Philosophy*: Courier Dover Publications.
- Feyerabend, P. K. (2020). Philosophy and the Physicists (1955). In *Feyerabend's Formative Years. Volume 1. Feyerabend and Popper*. Springer, Cham.
- Fisher, Irving. (1907). Why Has the Doctrine of Laissez Faire Been Abandoned? *Science*, 25(627), 18-27.
- Fisher, Irving. (1909). *Report on National Vitality: Its Wastes and Conservation. Bulletin 30 of the Committee of One Hundred on National Health*. Washington, D.C.: Government Printing Office.
- Flew, A. (1987). Social Science: Making Visible The Invisible Hands. *Journal of Libertarian Studies*, 8(2), 197-211.
- Galton, Francis. (1904). Eugenics: Its Definition, Scope, and Aims. *American Journal of Sociology*, 10(1), 1-25.
- Gantman, E. R. (2020). *Capitalism, Social Privilege and Managerial Ideologies*, Routledge Revivals, Taylor & Francis Limited.
- Gerring, J. (1997). Ideology: a Definitional Analysis. *Political Research Quarterly*, 50, 957-994.
- Ghiselin, M. (1973). Darwin And Evolutionary Psychology: Darwin Initiated A Radically New Way of Studying Behavior. *Science Science (New York, N.Y.)*, 179(4077), 964-968.
- Ghiselin, M. (1976). The Economy of Nature and The Evolution of Sex. *Journal of The History of Biology*, 9(2).
- Gould, S. (1981). Review Of The Origin By I. Stone. *Science*, 188, 270-271.
- Gould, S. (1993). *Evolution of Organisms*: Oxford University Press.
- Gould, S. (2001). *The Book of Life*. New York: Norton.
- Goddard, H. H. (1920). *Human efficiency and levels of intelligence*. Princeton University Press.
- Gorz, A. (2007). *İktisadi Aklın Eleştirisi, çev. İ Ergüden*. İstanbul: Ayrıntı.
- Gray, K. (1993). Why We Will Lose: Taylorism in America's High Schools. *The Phi Delta Kappan*, 74(5), 370-374.
- Grönroos, C. (1994). From Scientific Management To Service Management: A Management Perspective For The Age of Service Competition. *International Journal of Service Industry Management*.
- Güngör, S. (2001). Althusser'de ideoloji kavramı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 221-231.
- Gürsel, B. (2014). Kapitalist Üretim İlişkilerinin Sürdürülmesinde Psikolojinin Rolü: Anaakım Çalışma ve Psikoloji İdeolojilerinde Bireycilik ve Akılcılık. *Praksis*, 35-36
- Haber, Samuel. (1964). *Efficiency and Uplift: Scientific Management in the Progressive Era, 1890-1920*. Chicago: University of Chicago Press.
- Haines, V. (1991). Spencer, Darwin, And The Question Of Reciprocal Influence. *Journal of History Of Biology*, 24, 409-431.
- Hanlon, G. (2016). *The dark side of management: a secret history of management knowledge*. Taylor & Francis Books.
- Hayek, F. A. (1973). *Rules And Order*, London: Routledge&K.
- Hofstadter, R. (2016). *Social Darwinism in American thought, 1860-1915*. Boston: Beacon Press
- IEP (2022). Science and Ideology. <https://iep.utm.edu/sci-ideo/> (erişim tarihi:25.04.2022)
- Jones, Edward D. (1911). Review Article. *American Economic Review*, 1(4), 833-36.
- Kaya, İ. T. (2019) Aydınlanma Rasyonalizminin Neoklasik Ekonomiye Yansımaları. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 84-95.
- Keir, M. (1917). Scientific Management and Socialism. *The Scientific Monthly*, 5(4), 359-367.
- Kidwell, R. E. (1995). Social darwinism and the taylor system: a missing link in the evolution of management? *International Journal of Public Administration*, 18(5), 767-791.
- Kierkegaard, S. (2018). *Tekerrür*. Alfa Yayınları.
- Klikauer, T. (2015). What Is Managerialism? *Critical Sociology*, 41(7-8) 1103-1119.
- Kuhn, T. S. (2021). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. Çev.: Nilüfer Kuyaş. Kırmızı Yayınları.
- Lacey, A.R. (1996), *A Dictionary of Philosophy*, 1st edition, Routledge and Kegan Paul,
- Leonard, Thomas C. (2003). “A Certain Rude Honesty”: John Bates Clark as a Pioneering Neoclassical Economist. *History of Political Economy*, 35(3), 521-58.

- Leonard, Thomas C. (2005). Protecting Family and Race: The Progressive Case for Regulating Women's Work. *American Journal of Economics and Sociology*, 64(3), 757-91.
- Leonard, Thomas C. (2005a). Retrospectives: Eugenics and Economics in the Progressive Era. *Journal of Economic Perspectives* 19(4), 207-224.
- Leonard, T. C. (2009). American economic reform in the Progressive Era: its foundational beliefs and their relation to eugenics. *History of Political Economy*, 41(1), 109-141.
- Mannheim, K. (2009). *İdeoloji ve Ütopya*. (Çev.: Mehmet Ayyayuz). Nika Yayınevi.
- Marciano, A., & Pelissier, M. (2000). The Influence Of Scottish Enlightenment On Darwin's Theory Of Cultural Evolution. *Journal Of The History Of Economic Thought*, 22(2), 239-249.
- Mardin, Ş. (1992). *İdeoloji*. İletişim Yayınları.
- Mark, F. (1978). Herbert Spencer and the Myth of Laissez-Faire. *Journal of the History of Ideas*, 39(2), 317-328.
- McGarty, C., Yzerbyt, V. Y., & Spears, R. (2002). Social, cultural, and cognitive factors in stereotype formation. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511489877.002>
- McLellan, D. (2009). *İdeoloji* (2. Baskı). Çev. B. Yıldırım. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Meriç, C. (1970). *İdeoloji*. İstanbul University Journal of Sociology, 2(21-22), 119-142.
- Miesing, P., Preble, J. F. (1985). "A Comparison of Five Business Philosophies." *Journal of Business Ethics*, 4, 465-476.
- Morrow, G. R. (1923). The Significance Of The Doctrine Of Sympathy In Hume And Adam Smith. *The Philosophical Review*, 32(1), 60-78.
- Newbert, S. L. (2016). *Lessons On Social Enterprise From The Father Of Capitalism: A Dialectical Analysis of Adam Smith*. Paper Presented At The Academy Of Management Proceedings.
- Nyckel, E.-M. (2020). "Digital Taylorism"? Data Practices and Governance in the Enterprise Software Salesforce. (Weizenbaum Series, 9). Berlin: Weizenbaum Institute for the Networked Society-The German Internet Institute. <https://doi.org/10.34669/wi.ws/9>
- Örs, H. B. (2014). *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. 7. Baskı. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Parush, T. (2008). "Management Ideology" to "Management Fashion": A Comparative Analysis of Two Key Concepts in the Sociology of Management Knowledge. *International Studies of Management & Organization*, 38(1), 48-70.
- Person, H. (1915). FW Taylor As A Seeker of Truth. *Journal of Efficiency Society*, 4(8).
- Perry, M., & Jacob, M. (2008). *Western Civilization: Ideas, Politics and Society: Since 1400 (9th ed.)*. Boston, Wadsworth Pub. Co
- Radick, G. (2019). *Darwinism and Social Darwinism*. In: Breckman, W and Gordon, PE, (eds.) *The Cambridge History of Modern European Thought*. Cambridge University Press, Cambridge, UK, pp. 279-300.
- Richards, Ellen Swallow. (1910). *Euthenics: The Science of Controllable Environments*. Boston: Whitcomb and Barrows.
- Roediger, D. R., Esch, E. D. (2012). *The Production of Difference: Race and the Management of Labor in U.S. History*. New York: Oxford University Press.
- Schliesser, E. (2011). Reading Adam Smith After Darwin: On The Evolution Of Propensities, Institutions, And Sentiments. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 77(1), 14-22.
- Schumacher, R. (2012). Adam Smith's theory of absolute advantage and the use of doxography in the history of economics. *Erasmus Journal for Philosophy and Economics*, 5(2), 54-80.
- Schweber, S. S. (1980). Darwin and the Political Economists: Divergence of Character. *Journal of the History of Biology*, 13(2), 195-289
- Searle, G. R. (1998). The Early Years. R. A. Peel (Ed) *Essays in the History of Eugenics*. London: The Galton Institute
- Seeck, H. Sturdy, A. Boncori, A. L. & Fougère, M. (2020). Ideology in management studies. *International Journal of Management Reviews*, 22(1), 53-74.
- Segal, S., Bruce, K. (2017). "Breaking the chains of ignorance: manager-philosophers in recent management history", *Journal of Management History*, 23(2), 118-132.
- Séguy, J. (1986). Turner (Jonathan H.) Herbert Spencer. A Renewed Appreciation. *Archives De Sciences Sociales Des Religions*, 61(2), 325-325.
- Seligman, E. R. A. (1925). *Economists*. In *Essays in Economics*. New York: Macmillan
- Shenhav, Y. (1999). *Manufacturing Rationality: The Engineering Foundations of the Managerial Revolution*. Oxford: Oxford University Press
- Smith, A. (1776). *An Inquiry Into The Nature And Causes of The Wealth Of Nations*. Dublin: Printed For Messrs. Whitestone, Chamberlaine, W. Watson, Potts, S. Watson, Hoey ... [And 14 Others].
- Smith, A. (1822). *The Theory Of Moral Sentiments* (Vol. 1): J. Richardson.
- Söderbaum, P. (1999). Values, ideology and politics in ecological economics. *Ecological Economics*. 28, 161-170.
- Stevenson, L., Witt, C., Haberman, D. A., Wright, P. M., Witt, C. (2020). *İnsan Doğası Üzerine On Üç Teori*. The Kitap.
- Şener, E., Bulut, Ö. & Baran, S. (2022). Bilimsel Yönetim Paradigmasının Görünmeyen Yüzü: Kadın Teorisyenler ve Sosyal & Entelektüel Ağları Üzerine Eleştirel Bir Okuma. *Yorum Yönetim Yöntem Uluslararası Yönetim Ekonomi ve Felsefe Dergisi*, 10 (1), 25-54.
- Taylor, F. (1914). *The Principles of Scientific Management*. New York, NY: Harper & Brothers Publishers.
- Taylor, O. (1930). Economics And The Idea of Jus Naturale. *The Quarterly Journal of Economics*, 44(2), 205-241.
- Torun, T. (2013). İktisat Etik İlişisine Sosyal Darwinist Bir Yaklaşım. *İş Ahlakı Dergisi*, 6(2), 135-163.
- Vahrenkamp, R. (2018). Between Technocracy and Taylorism Frederik Winslow Taylor as a thinker between manufactory and large-scale industry. *Working Paper Logistics*, 21/2018.
- Ward, Lester Frank. (1915). *Glimpses of the Cosmos*. Vol. 3. New York: G. P. Putnam's Sons.
- Wikipedia (2013) <https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Arketip&action=edit> (05.17.2022 tarihinde erişilmiştir).
- Wiltshire, D. (1973). *The Social And Political Thought of Herbert Spencer*: University of Oxford.
- Wispé, L. (1991). *The Psychology of Sympathy*: Springer Science & Business Media.
- Wren, D. A., & Bedeian A. G. (2009). *The Evolution Of Management Thought*. Jhon Wiley & Son. Inc: USA
- Yücel, M. S., & Taşar, M. M. (2016). Sosyal Darwinizm: Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Erken Cumhuriyet'e Etkisi. *Kutadgubilig: Felsefe Bilim Araştırmaları*, (29), 309-340.